

***Operativ grupp, gruppanalys och
samhället.***

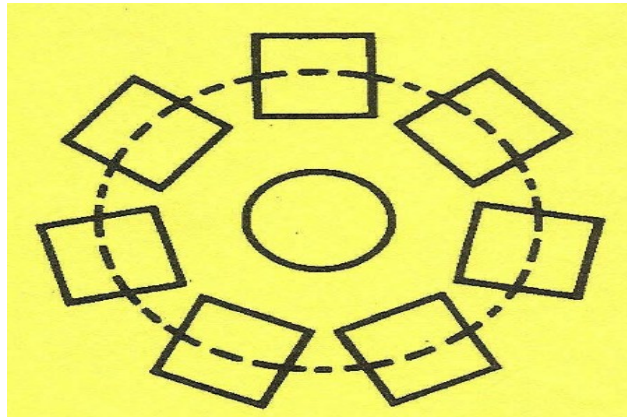

Enrique Pichon-Rivière

S. H. Foulkes

***Av Sören Lander (leg. Psykolog och leg. Psykoterapeut med
gruppanalytisk inriktning)***

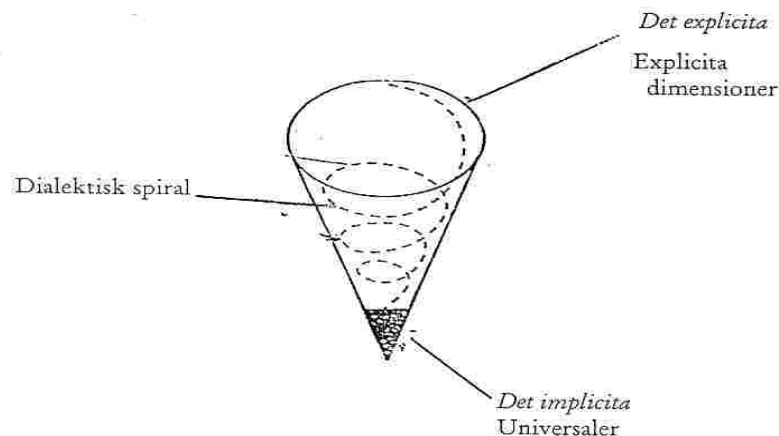

Den gruppanalytiska gruppen

Den gruppanalytiska situationen utgörs av den gruppanalytiska gruppen om 7-8 personer. Här är arrangemangen informella. Vare sig program eller plan läggs fram rörande vad som ska tas upp.

Utifrån gruppens struktur och den process som där äger rum kommer vissa innehåll (bland annat en medvetenhet om relationsmönster) att växa fram. Gruppsamordnaren föreskriver här inga speciella procedurer, som medlemmarna måste följa, utan hans attityd och teknik syftar till att acceptera och uppmuntra gruppmedlemmarnas kommunikation. Närhelst möjligt låter han gruppen tala, plockar fram instämmanden och ifrågasättanden, bortträngda tendenser och "motvalsreaktioner".

Om gruppen ändå kan sägas ha en uppgift, så är det att verbalt ta fram vadhelst dess medlemmar önskar prata om. Samordnaren aktiverar och mobiliserar vad som är latent och hjälper till vid analys och tolkning av innehåll och interpersonella relationer. Ur analytisk synvinkel kan därför samordnaren ses som något av en "katalyserande agent".

Den operativa gruppen

En teknisk anordning; mellan 8 och 16-17 personer församlade med en gemensam uppgift som är skälet till att man samlats (för att exempelvis bearbeta en mängd teoretisk information som tidigare mottagits); en samordnare som ger vare sig teoretisk eller teknisk information rörande det tema som är aktuellt; en i allmänhet icke-deltagande observatör, som betraktar och skriver under tystnad.

En viss tidsrymd avsatt för mötet och likaså en viss stipulerad mötesfrekvens.

Det finns ingen föreskriven föredragningslista, ingen dagordning, ingen talarlista; därigenom kommer heller inte de olika interventionerna att följa någon speciell ordning och de kommer också att omfatta de mest olika teman.

Då och då säger samordnaren något som tycks sikta på att tydliggöra något som gruppen inte verbaliserat; något som blivit mycket fragmenterat i gruppdiskursen. Och det samordnaren säger brukar i ett visst ögonblick kopplas samman med någon hypotes rörande de ångestformer, vilka fungerar som hinder i relationen mellan gruppen och dess uppgift.

Samordnarens stil kan mycket väl liknas vid psykoanalytikerns (16).

Några inledande ord

Nedanstående text innehåller tre delar, som delvis går in i varandra.

Den första delen skrevs först som utkast till en recension (se nedan) som så småningom togs in i psykoterapitidskriften *Matrix* (14). I recensionen beskrivs den operativa gruppen och i vilken mån den kan ses som besläktad med gruppanalys i sin mer anglosaxiska form. Då recensionen inkluderade en ganska ingående beskrivning av den operativa gruppens mest väsentliga aspekter har den, med vissa smärre förändringar, behållits i sin helhet och fyller väl den uppgift den har i föreliggande text, nämligen att ge en bild av vad en operativ grupp är för något.

Den andra delen handlar om de ”möten”, som ägde rum mellan gruppoperativt och gruppanalytiskt tänkande under främst 1980-talet. Ett resultat av dessa möten blev den ”hybrid”, som provisoriskt kom att benämnas ”operativ gruppanalys”.

Den tredje delen söker bestämma var den operativa gruppen befinner sig idag (i främst Argentina) mot bakgrund av den samhällsutveckling som skett från dess höjdpunkt under 60- och 70-talet.

I texten finns ingen direkt beskrivning av gruppanalys eller gruppanalytisk grupp och detta beror på att GAI:s hemsida inrymmer texter som har en sådan beskrivande funktion. Läsaren hänvisas således, vad gäller en ingående beskrivning av gruppanalys, till dessa texter.

Innehåll:

Del I: En lång sydamerikansk resa i tid och rum ... till den anglosaxiska (och europeiska) världen. Introduktion av en ”ny” psykoanalytiskt orienterad grupptradition samt recension av en efterlängtd bok.

Del II: Operativ grupp ... gruppanalys ... operativ gruppanalys.

Del III: Ana Quiroga, samhällsutvecklingen och den operativa gruppens aktualitet.

Litteraturförteckning.

Del I

En lång sydamerikansk resa i tid och rum ... till den anglosaxiska (och europeiska) världen. Introduktion av en ”ny” psykoanalytiskt orienterad grupptradition samt recension av en efterlängtd bok.

Att börja en *introduktion* och *bokrecension* med ett långt citat (som dessutom inte kommer från boken som recenseras) tillhör kanske inte vanligheterna. Här blir det dock ett sätt att låta läsaren kliva in i den undanskymda kontext, som åsyftas i rubrikens ”långa sydamerikanska resa i tid och rum”.

Den norska och överhuvudtaget nordiska psykiatrin, även dess psykoterapeutiska del, har i flera decennier varit orienterad mot USA. För att lära känna det som sker på psykoterapins och psykoanalysens område i vår egen tid måste vi emellertid vidga horisonten och ta del av utvecklingen i de fransk-, tysk- och spansktalande delarna av världen.

Men är det ändå inte lite väl långsökt att intressera sig för psykoanalysen i Latinamerika? Undrar kanske någon. Svaret blir att länder som Argentina och Brasilien inte bara är giganter då det gäller litteratur, filmkonst och fotboll utan också då det gäller psykoanalys. Minst en fjärdedel av den psykoanalytiska litteratur som skrivs idag författas av personer som har spanska, portugisiska eller italienska som modersmål. Länderna ifråga har kanske en kortare tradition än vi, men de har haft fördelen att ta emot idéer från flera kulturområden. Psykoanalytikerna där läste Hartmann, Rapaport och George Klein samtidigt som de läste Lacan och Bion på 1960-talet, vid en tidpunkt då vi i Norden på sin höjd kände till de båda sistnämnda namnen ... Argentinska analytiker har gett bidrag på många områden, speciellt barnanalys och barnets allra tidigaste utveckling, behandlingstekniska frågor, psykoser och metapsykologi ... (1).

Den situation citatet beskriver rör främst den ”kultur (men också språk-) barriär” som på olika sätt tycks förhindra inflödet av tankar och idéer till oss från andra delar av världen än främst den anglosaxiska sfären. Och genom att jag under de senaste 14-15 åren översatt argentinska texter om psykoanalys och psykologi (och då främst av den schweizisk-födde argentinske psykoanalytikern Enrique Pichon-Rivière – han är ett av de riktigt stora namnen inom argentinsk psykiatri, psykoanalys och socialpsykologi) har jag med jämna mellanrum förvånats över bristen på översatta texter överhuvudtaget från speciellt Argentina med sina mycket rikhaltiga och avancerade teoretiska bidrag inom framförallt det psykoanalytiska området, men även när det gäller grupper.

Det var därför mycket glädjande att vid en Londonvistelse i december

2003 upptäcka en (av mig) länge efterlängtd bok i Karnacs bokhandel. Bokens titel är *Operative Groups. The Latinamerican Approach to Group Analysis* (Jessica Kingsley Publishers. London and New York. 2004. International Library of Group Analysis 24). Den är skriven av två mexikanska analytiker, Juan Tubert-Oklander (född i Argentina och utvandrad till Mexiko 1976) och Reyna Hernández de Tubert. Författarna vill med sin bok (utifrån ett gradvis växande intresse i den engelskspråkiga världen) introducera de "operativa grupper", vilka vuxit fram i Latinamerika som en självständig latinamerikansk gruppanalytisk gren baserad på ovannämnde Pichon-Rivières verk.

Bokens syfte är trefaldigt: 1) att introducera Pichon-Rivières koncept "operativ grupp" för engelskspråkiga läsare; 2) att presentera författarparets egna tankar och erfarenheter (vilka kommer från och inkluderas i den gruppoperativa traditionen, men där det också finns starka influenser från den engelske gruppanalytikern S. H. Foulkes och dennes "följeslagare") inom detta område; 3) att tydligt illustrera hur den operativa gruppens teoretiska och tekniska koncept kan användas i praktiskt arbete med grupper.

Tubert-Oklander etc har bemödat sig om att göra boken användbar för engelskspråkiga läsare genom att skapa konceptuella "överbryggningar" mellan den gruppanalytiska och gruppoperativa traditionen. Med jämna mellanrum berör författarna likheter och olikheter mellan Pichon-Rivières operativa grupper och Foulkes' gruppanalys. Vad man här – som ett kuriosum - kan notera är Tubert-Oklanders etc påpekande att Pichon-Rivière faktiskt inledde sin "gruppanalytiska" verksamhet redan 1938 – två år innan Foulkes inledde sin (annars är det kanske främst Foulkes vi tänker på när det talas om gruppanalysens "pionjärer").

Författarnas bestämda uppfattning är att de två grupptraditionerna har mycket att lära av varandra. Hittills har dock ett utbyte dem emellan försvårats av språkbarriären. Endast ett fåtal översättningar av Foulkes finns på spanska; till yttermera visso är några av dem bristfälliga. Och Pichon-Rivière finns inte på engelska. Om man ska döma av Malcolm Pines (engelsk gruppanalytiker som skrivit bokens förord) tycks begreppet "operativ grupp" trots detta genom åren ha spridits i olika gruppterapeutiska kretsar och därmed väckt ett intresse som hittillsdags inte varit möjligt att tillfredsställa genom litteraturstudier:

<p>For many years my Latin-American colleagues in psychoanalysis and group analysis have frequently told me that in Latin America Enrique Pichon-Rivière was the great pioneer in our field, that his "operative groups" – to me a mysterious concept that was never properly clarified – were closely related to Foulkes' group-analytic groups, as were their basic idea. The few papers set out to illustrate Pichon-Rivières work were stimulating but insufficient, snacks rather than a substantial meal. Now we can feast on the substance of</p>
--

this remarkable, important book (2).

Vad beträffar vissa koncept och intressefokus finns mindre väsentliga skiljaktigheter (som troligen kan hänföras till de båda uppfattningarnas olika uppkomstbetingelser). Annars delar dessa två gruppanalytiska skolor en gemensam uppfattning om människan, gruppprocesser och gruppanalytisk psykoterapi. I bokens förord reflekterar Malcolm Pines över detta förhållande på följande sätt:

Pichon-Rivière was a radical reformer who studied and influenced social organisations at one time even attempting to work with a network of a whole city, Rosario. The Latin-American lifestyle of meeting in cafés late into the night with ardent discussions is in marked contrast to Foulke's more conventional London lifestyle.

What is fascinating is the convergence of their ideas, part of the developing network of psychoanalytic and socio-psychological knowledge of the mid-twentieth century (2).

I en rapport från gruppkonferensen i Köpenhamn 1980 ("Some after-thoughts to the Copenhagen Meeting") anslår den spanske gruppanalytikern Juan Campos liknande tongångar:

What is it to be a group analyst? To me it is to face the problems of the individual and society in the nodal point where they meet and where they belong – the small enough face to face group – led along analytical lines. It is also, to further communication at all levels by frank and open discussion. It is to function in its daily professional and associational life guided by group analytic principles, as they were worded by S. H. Foulkes in *Method and Principles* ...

Several events that took place during the Copenhagen Congress confirm me in these views and made me think we are not alone in this line of thinking. We met, for instance, with the Argentinians of the School of Social Psychology of Buenos Aires and we were stricken by the coincidences in thinking of its founders, Pichon-Rivière and S. H. Foulkes. Kleinian the one, Freudian the other, what they had in common, those two psychoanalysts, was that when they worked in small groups they were well aware of the new situation and they faced it in a sound analytical attitude without having to recourse to borrowing from the psychoanalytical concepts in which they were trained and which belong to the dyadic situation (18).

Det tycks dock finnas *en* väsentlig skillnad mellan dessa båda tidiga gruppanalytiska "pionjärer". Pichon-Rivière betonar alltid "uppgiften" som huvudsaklig "organisatör" av gruppprocessen. Foulkes däremot menar att det inte finns någon formell uppgift i gruppanalytisk psykoterapi i och med att ett sådant medvetet förfarande skulle fungera som motstånd. I en kommentar till en recension av Tubert-Oklanders bok

(17) problematiserar författarna dock ovanstående resonemang om ”uppgift”:

One last point to discuss is that of Pichon-Rivière’s concept of the “group task,” which seems to conflict with S. H. Foulkes’ (1948, 1964) assertion that, in therapeutic group analysis, there should be no formal task, since this would hamper the spontaneous flow of free-floating discussion, which is essential to gaining access to the group’s unconscious processes. But Pichon-Rivière’s idea of a task did not necessarily mean an explicit rational agreement. For him, every human group meets around a task, which is partly conscious—the explicit task, i.e., the visible activity that they are trying to accomplish—and partly unconscious—the implicit task, i.e., the therapeutic change that the group has to attain in order to fulfill its goals. This is clear in the following quotation:

“The group technique that we have created—called operative groups—is [...] explicitly centered on a task, which can be learning, healing (thus including therapeutic groups), diagnosing difficulties in a work place, creative work in an advertising company, etc. Under this explicit task lies another implicit task, which tries to break, by means of elucidation, the stereotyped patterns that impede learning and communication, thus acting as an obstacle to any progress or change [Pichon-Rivière, 1969, pp. 152-153, our translation].”

Therefore, a small therapeutic group has the task of attaining the healing and the maturation of its members, and a family therapy is a group which is trying to help the family to aid its members so that they may overcome their sufferings and lead a better life. This sort of explicit group task is obviously of a greater level of abstraction—what Gregory Bateson (1972) used to call a higher logical type—than any concrete behavioral activity. So, the kind of therapeutic task which sets the goal for small group-analytic groups may well be accomplished by means of the apparently aimless interchange among the members that Foulkes called “free-floating discussion” (17).

Enligt Fernando Fabris, som 2007 gav ut en biografi över Pichon-Rivière (*Pichon-Rivière, un viajero de mil mundos. Génesis e irrupción de un pensamiento nuevo.*) kan det finnas ytterligare en eventuell skiljelinje mellan Foulkes och Pichon-Rivière. Det handlar då om Pichon-Rivières uppfattning att det egentligen inte finns några substantiella skillnader mellan individuell psykoanalys (två personer) och analys i grupp. I samband med en gruppkongress 1957 hävdade Pichon-Rivière (som skaffat sig viss kännedom om Foulkes' tankar i samband med de gruppkongresser som avhölls i Argentina i mitten av 50-talet) således följande:

I sådan mening (alltså en skillnad mellan tvåperson-analys och analys i grupp/SL) tror jag att Foulkes misstar sig. Den analytiska situationen är densamma som den gruppsliga. Situationen utgörs av systematisk analys av ”här-nu-med-mig”, det vill säga detta ögonblicks omedvetna skeende ... Från ”här-nu och bakåt” och inte ”från det förgångna och framåt” (15).

Möjligen är detta en missuppfattning från Pichon-Rivières sida och i sin tur baserad på hur man i Sydamerika allmänt uppfattade Foulkes (se vidare här Del 2 och brevväxlingen mellan Foulkes och Juan Campos i mitten av 70-talet).

Det korta avslutande kapitlet i Tubert-Oklanders bok utgörs av en betraktelse över operativa grupper och gruppanalys i förhållande till psykoanalysen. Här torgför författarna sin uppfattning att gruppanalysen är en naturlig utveckling av psykoanalysen. Tankegången här är dels att gruppanalys- och psykoanalyskoncepten (beroende på sina ursprung i skiljaktiga erfarenheter) skiljer sig åt i stor utsträckning; dels att koncepten ändå förenas på grund av att de såväl söker utforska dolda innebörder i mänskligt beteende och erfarenheter som att det rör sig om ett speciellt sätt att lyssna. Resonemanget utmynnar i följande ”slutsats”:

... perhaps, instead of being sometimes psychoanalysts and sometimes group analysts, we are just analysts, working with people in an attempt to understand them, as well as ourselves, and using whatever concepts we may find useful in this endeavour (2).

Enrique Pichon-Rivière - en bakgrundsteckning

Beroende på att Pichon-Rivières bidrag är så pass okänt i vår del av världen har jag valt att fortsätta recensionen med en relativt omfattande beskrivning av de ”avtryck” han satt såväl teoretiskt som praktiskt i den argentinska analyskontexten. Det blir något av en introduktion av såväl honom som hans sätt att tänka. Delar av framställningen baseras på min introducerande text om operativa grupper och det pichonianska tänkandet ”En argentinsk operativ gruppansats. Enrique Pichon-Rivières tankevärld, Ana Quiroga och det pichonska begreppet ’operativ grupp’ ” (7). Här liksom i recensionen i övrigt kommer jag att hänvisa till (förutom Tubert-Oklander etc) spanskspråkiga källor (se litteraturförteckning) som ligger utanför de som Tubert-Oklander tar upp.

Enrique Pichon-Rivière (1907-77) föddes i Genève av franska föräldrar, som emigrerade till Argentina när han var mycket ung. Han växte upp i den glest befolkade nordöstra delen av Argentina, där inslaget av den indianska guaraní-kulturen var påfallande. Han utbildade sig till läkare och psykoanalytiker och blev under sin bana en av de stora inom argentinsk psykoanalys, gruppteori och socialpsykologi (stundtals kan man få intrycket att det är nästan obligatoriskt att på något sätt hänvisa till honom i viss argentinsk psykoanalytiskt färgad litteratur). Vidare var han en av grundarna av APA (det argentinska psykoanalytikersällskapet) i början av 40-talet och länge verksam som först ortodox psyko-

analytiker och sedan med tydlig "kleiniansk" inriktning.

Som följd av sin kliniska verksamhet blev Pichon-Rivière alltmer uppmärksam på psykoanalysens praktiska begränsningar som individuellt inriktad behandlingsmetod och inte minst då vilka människor som kan få tillgång till den. Han var i vissa avseenden även kritisk till några av psykoanalysens begrepp, bland annat driftsuppfattningen och dess "blindhet" för den historisk-sociala kontextens betydelse för människans formande. I takt härmed växte det fram ett allt större socialpsykologiskt inslag i hans tänkande. Dessa tankegångar, i vilka betoningen ligger på studiet av de interpersonella relationerna, utgjorde grunden till den *förbindelsens psykiatri*, som Pichon-Rivière utvecklade utifrån psykoanalytiska postulat. Begreppet "förbindelse" (där den intrasubjektiva "objektrelationen" byggs ut till den intra- och intersubjektiva "förbindelsen") är ett av nyckelbegreppen i hans teoribyggnad. Det utgör en interpersonell relationsstruktur inkluderande ett subjekt och ett objekt, subjektets relation till objektet och vice versa i vilken båda parter fyller en funktion inom en social situations kontext. I begreppet inryms även ett implicit inre multipersonellt nätverk genom det faktum att man som människa föds in i en grupp. I Pichons psykosociala tänkande är därför individens (och förbindelsens) problematik alltid relaterad till ett nät av inre och yttre förbindelser. De israelisk-argentinska gruppanalytikerna Bella Rippa och Ben Rippa beskriver förbindelsens betydelse på följande sätt:

The *vínculo* (dvs förbindelsen/övers.anm.) is a basic concept in the theory of *grupos operativos*. Analysis of the bond (dvs förbindelsen/övers.anm.) will explain the "good" and "bad" way of reading reality and enable the subjects to establish positive bonds with the objects, including those objects which are the components of their "inner groups" (another concept of Pichon) (13).

I en serie föreläsningar i mitten av 50-talet förtydligade han sin förbindelsesteori. Här blir också närmandet till ett grupptänkande alltmer synligt. Han använder konceptet "den inre gruppen" för att tydliggöra den socialpsykologiska ansats han menar är antydd redan hos Freud - även om nu Freud inte skrev om detta på något systematiskt sätt.

Vi förstår den inre gruppen som en samling internaliserade relationer, det vill säga de har gått från "det yttre" till den inre världen och de befinner sig i ständig interaktion. De är internaliserade sociala relationer som i Jagets miljö reproducerar ekologiska relationer (samspel organism-miljö) (5).

Individen internaliserar de personer han har relationer (förbindelser) till, de grupper han är medlem i, de institutioner han är del i samt samhället som helhet med sin kultur, sina värderingar, traditioner, roller och konflikter.

Förbindelsekonceptet och den inre gruppen belyser det ”inre drama” han tyckte sig kunna identifiera i varje människas inre värld - ett inre drama som också via det intersubjektiva samspelet med andra människor i olika form tenderar att upprepa sig i de yttre relationerna (förbindelserna). Den fråga Pichon således kom att ställa sig när han mötte en patient och dennes problematik var: ”Vad är det vi måste analysera? Varifrån kommer det som händer i den inre världen och som manifesteras i överföringsförbindelsen - förbindelsen till analytikern?”.

Det är i samband med att Pichon-Rivière under en viss period av sin utveckling uppfattade att divanen och den traditionella psykoanalysen ”stänger in” patienten som han lyfte fram gruppen som behandlingsform. Gruppen har, enligt Pichon, större möjligheter att komma fram till och avtäckta konflikterna; den utgör en ”scen” och så gör också människans inre värld. Dock övergav han aldrig psykoanalysen som individuell behandlingsmetod.

Att ge sig in på gruppfältet var dock inte något oproblematiskt och nedanstående citat belyser hans dåvarande inställning:

Fram emot 1957 formulerade Pichon-Rivière problemet med *avsaknad av (eller brist på) referentiellt schema avseende arbete med grupper*. Han betonade behovet av ett referentiellt schema att operera med - med innebörden att därmed kunna överblicka gruppens anatomi och fysiologi – samt att, utifrån detta, ha möjlighet att intervensera på lämpligt sätt.

Inom den första Gruppkongressens ram (i Argentina 1957/SL) - och i syfte att lösa ovan poängterade brister - föreslogs olika vägar, vilka i sina extremtyttringar siktade mot att tänka grupper som antingen en förlängning eller direkt tillämpning av den psykoanalytiska teorin; alternativt att de innebar ett fullkomligt nytt fält inför vilket man var tvungen att göra sig av med redan kända referentiella scheman.

Pichon-Rivière hävdade att det rörde sig om varken-eller; varken om en tillämpning av psykoanalys inom gruppfältet eller om en teoretisk-teknisk ny terräng som inte i någon mån kunde dra nytta av det redan kända (15).

Vid den här tiden laborerade han redan med ett flertal annorlunda och grupprelaterade begrepp, som senare skulle bli en del av den operativa gruppens begreppsarsenal. Under resten av 50-talet och större delen av 60-talet arbetade han tillsammans med psykoanalytiker som José Bleger och David Liberman vidare med frågor som i hög grad hängde samman med den operativa gruppen. Bleger skrev, utifrån Pichons tankar, bland annat texten, *Grupos operativos en la enseñanza* (sv. titel: Operativa grupper vid undervisning), som är en detaljerad, drygt 30-sidig, framställning av hur man arbetar med en operativ lärogrupp.

De konceptualiseringar, som görs vid den här tiden, kommer också att

föras med in i nästa projekt han påbörjar fram emot andra hälften av 60-talet, nämligen *La Escuela de Psicología Social* (idag *Escuela de Psiquiatría Social*, *Dr. Pichon Riviere*, som leds av hans efterträdare Ana Quiroga). Denna utbildningsinstitution syftade - förutom som forum för dialog - dels till att lära skolans elever konstruera ett konceptuellt, referentiellt och operativt schema ECRO/CROS (som ett sätt att systematisera sitt tänkande; se vidare här nedan), dels till att utbilda så kallade "samhällsoperatörer" (ett slags socialterapeuter, vilka genom sitt specifika kunnande om arbete med grupper ska kunna befria samhället från företeelser, som får alienerande effekter). Det tankeutbyte, som här tog form, bidrog till att övervinna det epistemofiliska motstånd (3) (i betydelsen känslomässigt hinder att närma sig ett visst kunskapsobjekt) han kände - inte så mycket mot att skriva som mot att ge den teori han utarbetat förtätad skriftlig form och att sedan få den publicerad.

En viktig tankegång bakom Pichon-Rivières socialpsykologiska institut (som lever kvar hos Ana Quiroga) var att personer med denna (operativa) utbildningserfarenhet kan utvecklas till att bli "förändringsagenter" i den egna sociala närmiljön. Av den orsaken accepterade hans institut människor från alla yrken och samhällsklasser – även sådana som inte hade några tidigare formella studier. Tanken var utbilda ett nytt slags "problemlösare", som kan hjälpa individer, grupper, familjer, institutioner m m att diagnosticera sina egna problem och undersöka sin "vardag", planera korrigerande interventioner, träna sina medlemmar att utföra sådana interventioner samt utvärdera dem i en "spiralformad utvecklingsprocess". Härvid blir interventionerna till en kombination av *undersökning, lärande och terapi*.

The particular kind of research propounded by this school is the inquiry into the hidden meanings and sources of everyday life, in order to free the social actors from their ideological subjection. In this, Pichon-Rivières project was not only scientific and therapeutic, but also political. From his point of view, the greater development of the individual's personality is rooted in his participation in collective projects, and therefore requires a social change, in addition to the individual and the group change (2).

Utforskandet av det uppenbara eller vardagliga (det explicita) - som en mer eller mindre "kungsväg" för att nå fram till de mest determinerande sociala relationerna (det implicita) - utgör en av de mer grundläggande aspekterna i Pichon-Rivières socialpsykologiska tänkande (jmf Freud och drömmen som en kungsväg till det omedvetna).

Operativ grupp, gruppanalys, förändring, lärande och världsbild

De gruppbehandlingsinsatser Pichon-Rivière i slutet av 30-talet initierade inom psykiatrisk slutenvårdskontext (på *Hospicio de las Mercedes* i Buenos Aires) benämndes "operativa grupper" ("operativ grupp" som utarbetat koncept finns dock ännu inte). Dessa grupper var mycket influerade av Kurt Lewins Gestaltperspektiv och tog sig uttryck i att patienter, vårdare och läkare sågs som en helhet. Med detta som grund sökte Pichon-Rivière skapa ett mer operativt och konstruktivt behandlingsarbete. I slutet av 50-talet användes denna (gruppopperativa) teknik i utvecklad form i det så kallade Rosarioexperimentet. Det explicita syftet var att i en stad i det inre av Argentina (Rosario, som är Argentinas tredje största stad) genomföra ett samhällsarbete - ett socialt laboratorium som experiment där den som så önskade kunde delta; ett försök att analysera en hel stad genom intensivt tolkningsarbete i smågrupper - varvid vissa tekniker och interdisciplinär didaktik kom att tillämpas.

Rosarioexperimentet är en nästan mytisk tilldragelse i Argentina; och det i så pass hög grad att vissa som deltog kommit att prata om det som att omkring tusen personer var med när det i realiteten rörde sig om cirka etthundraåttio.

Något liknande hände med de introduktionsföreläsningar i psykoanalys, som Freud gav i USA i början av det förra seklet. Genom den vikt dessa tilldragelser med tiden fick har man föreställt sig en mer månghövdad skara åhörare än vad som i realiteten var fallet.

Bortsett från denna, delvis anekdotiska, aspekt fick Rosarioexperimentet mycket stora konsekvenser för den argentinska psykologins och socialpsykologins utveckling. Enligt Pichon-Rivière själv var det ett "samhällslaboratoriskt experiment" eller "samhällsarbete". Under tre dagar - från fredagen den 27 juni till söndagen den 29 juni 1958 - möttes ett antal grupper, bestående av personer med olika karaktäristika, i staden Rosario. Det fanns flera syften med detta, men till de viktigaste hörde tillämpning av grupptechniker och interdisciplinär didaktik samt användning av operativa utforskningsmetoder (15).

Rosarioexperimentet genererade flera nya grupper, vilka fortsatte att ägna sig åt stadens problem under handledning från Pichons institut IADES. Dessa operativa grupper - vars föregångare kan spåras just till Pichons gruppverksamhet på *Hospicio de las Mercedes* på 40-talet - bidrog till att grupper och psykoanalytiker kunde ta sig ut ur "kurens" kontext för att senare spridas till olika sektorer av samhälle och kultur. Experimentet nedtecknades i efterhand med bistånd av José Bleger, David Liberman y Edgardo Rolla (kända namn inom den argentinska psykoanalysen) och publicerades under titeln *Técnica de los grupos ope-*

rativos (De operativa gruppernas teknik) i *Acta Neuropsiquiátrica Argentina*, 6, 1960 (4).

Det viktigaste resultatet av "Rosarioexperimentet" var presentationen av Pichons "operativ grupp"-metodologi. Det grundläggande i denna är att en grupp - med betoningen lagd på att skapa ett för gruppen relevant konceptuellt, referentiellt och operativt schema (ECRO eller CROS) - kan reflektera över sina svårigheter med en viss uppgift. De operativa grupperna introducerades sedan snabbt i undervisningen på medicinska fakulteter, inom psykologi och andra utbildningar. Lärarna, som saknade pedagogisk träning, började få sådan genom att lära sig hantera grupper, genom att kunna reflektera över gruppens svårigheter med en viss uppgift och genom att förstå hur ett för varje grupp i sig relevant ECRO/CROS kan utvecklas. Såväl terminologin som tekniken populariserades under 60-talet (för att därefter, i och med den argentinska militärdiktaturen 1976-83, bli ganska osynligt).

Många tycks, enligt författarna, vilja se operativa grupper som ett slags grupp som bör särskiljas från andra grupper i stil med terapigrupper, undervisningsgrupper etc. Detta är dock oriktigt. Namnet "operativ grupp" betecknar tvärtom en hel uppfattning om hur livet i grupper gestaltar sig och hur man lämpligast bör leda grupper. Pichon-Rivière gjorde därvid ingen större skillnad mellan undervisnings- och läroprocesser å ena sidan, terapiprocessen å den andra.

Den av oss - i form av så kallade operativa grupper - skapade grupptechniken får sin karaktär av att den explicit fokuseras på en uppgift. Uppgiften kan handla om lärande, bot (inbegriper då terapigrupper), diagnos av en arbetsorganisations svårigheter, reklamskapande etc. Under denna explicita uppgift vilar en annan mer implicit, vilken genom klagörande siktar på att bryta upp de stereotypa mönster som försvårar lärande och kommunikation - och som därigenom också innebär hinder i varje utvecklings- eller förändringssituation (4).

Författarna menar att ovanstående definition ganska mycket liknar den standarddefinition av gruppanalys man kan hitta i S.H. Foulkes verk. De illustrerar med följande citat från Elizabeth T. Foulkes (*The Origins and development of group analysis*, 1984):

Group analysis or more specifically, group-analytic psychotherapy, is an intensive form of treatment in small groups. The term group analysis also includes application of the principles both within and outside the therapeutic field. While fully based on psycho-analytic insights it is not an application of psychoanalysis to a group but a method and technique based on the dynamics of the group. It is therapy in the group, of the group and by the group, the group providing the context in which the individual person is treated. Intra-psychoic processes are seen as interacting within the mental

matrix of the group as a whole (2).

Som didaktisk modell fokuserar det operativa gruppkonceptet på faktorer som underlättar lärande och hinder som försvårar ett sådant. En grundläggande föreställning hos Pichon-Rivière är att man alltid lär sig *mot* något. I nedanstående citat fördjupar Ana Quiroga denna tankegång och lyfter fram dess i grund och botten dialektiska karaktär:

Temat "att läsa en gruppprocess" ... hänvisar oss till ett centralt koncept i det pichonianska tänkandet: hindret och dess oundvikliga framväxt i utvecklings- och förändringsprocesser, det vill säga förhållandet mellan utveckling eller rörelse och hinder ...

... Hindret uppstår med livet. Det finns inneboende i förändring, rörelse och det faktum att livet utgör en ständig följd av krav om anpassning och lärande; att vi också ständigt är underkastade destrukturerings- och nystruktureringsrörelser tills sistnämnda (rörelser) "åldras" och en rörelse på nytt "öppnas", vilken genererar ångest som – när den intensifieras – kan leda till (nya) hinder (26).

Hinder, som försvårar eller omöjliggör ett lärande, kan vara "epistemologiska" och "epistemofiliska". I det första fallet är hindret rent kunskapsmässigt på så sätt att man inte har tillräcklig information eller kunskaper; i det andra handlar det mer om känslomässiga hinder därigenom att det finns något i det man ska lära sig som det är svårt att ta till sig (kunskapsobjektet antar nästan formen av en "fiende"), ens nyfikenhet hämmas och man förlorar lusten att upptäcka (eller ta till sig) något nytt. Dessa epistemofiliska hinder är ofta "implicita" och kan exempelvis i en grupp yttra sig genom att arbetet med en uppgift försvåras/blockeras och att man kör fast.

Kunskap om verkligheten – i dess mångfaldiga och motsägelsefulla aspekter – får ibland en mycket djupgående inverkan på individen (subjektet) ... en kris vad beträffar lärande, kunskap och relaterande. Den pekar på en dimension som alltid finns närvarande i uppgiften. Jag tänker på den nödvändiga bearbetningen av denna inverkan, på motsatsförhållandet mellan det dittillsvarande och det nya, på de scener som omedvetet sätts i rörelse i vår kontakt med nya verklighetsaspekter ... en kontakt i vilken det kan finnas lust, men där också konflikter kan dyka upp. Ett av syftena med anordningen "operativ grupp" är att genom ömsesidigt stöd bearbeta ovannämnda inverkan (26).

Som instrument för terapi och handledning likaväl som för forskning m m betonar det operativa gruppkonceptet *skillnaden mellan grupperfarenheten och det (teoretiska) gruppkonceptet* - därav den starka betoningen på praxis' betydelse för ECRO som teoretiskt schema. En teori är nämligen inte valid i sig själv, utan den ska alltid utvärderas i förhållande till konkreta mänskliga varelser i deras permanenta kommunka-

tion med sin verklighet/omgivning (vilket Kurt Lewin på ett pregnant sätt berör i sin berömda formulering: ”Det finns inget mer praktiskt än en bra teori!”) (5).

En av Pichon-Riviéres nära medarbetare, José Bleger, har i *Grupos operativos en la enseñanza (1961)* givit följande definition av operativ grupp (enligt Tubert-Oklander etc kanske den mest koncisa definitionen):

... an operative group ... is a set of people with a common goal, which they try to approach by acting as a team (2)

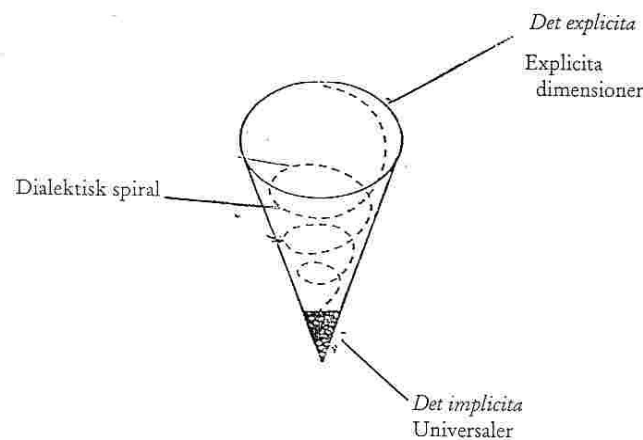
En operativ grupp är dock inte en grupp som huvudsakligen kan definieras utifrån sina mål. Den utgör snarare ett *perspektiv* – ett sätt att tänka om grupper och att handla i grupper – samt en uppsättning värderingar om vad som åstadkommer bättre fungerande och ”produktivitet” i mänskliga grupper. Det handlar om *vilket slags läroprocess* man uppfattar som önskvärd, något som i sin tur är beroende av ”världsåskådning” (se ECRO/CROS) och värderingar hos den som väljer form av läroprocess. Tubert-Oklander etc (2) poängterar att samordnarens huvuduppgift i en operativ grupp knappast handlar om att ”dela ut” information, utan snarast om vad Balint (1957) beskriver som att ”bidra till en begränsad - men djup - förändring i gruppmedlemmarnas personlighet” och att vägen därmed öppnas för att kunna tänka i nya banor.

Pichon once said that the main task of the *coordinador* (samordnaren/övers. anm.) was ”to remove obstacles from the middle of the road”. He was convinced that a group could accomplish its task without a co-ordinator, but it would take more time, would be more painful and would risk disintegration (13).

Pichon använde sig av psykoanalysens tanke om ”manifest” och ”latent” (men han benämner dessa ”explicit” och ”implicit”) för att tydliggöra de processer som äger rum i en grupp. Om gruppen således diskuterar hur den ska utföra sin uppgift (sitt ”arbete”), så genererar detta skeende också en möjlighet att observera och ”läsa mellan raderna” vad som sker i gruppen – och att göra detta implicita explicit.

Pichon described the group development as a spiral movement: the basis was large and included explicit communication (*lo explícito*) and the task was concluded at the top of the spiral with the understanding of implicit communications (*lo implícito*), the hidden messages of deeper unconscious fantasies. The *coordinador* was responsible for preventing the group's spiral movement becoming a vicious circle: Pichon saw the co-ordinator's interpretations as a spotlight illuminating the spiral on its upwards path (13).

Samordnarfunktionen som teknik består i att hjälpa till att tydliggöra "implicita" (hinder) för att gruppen ska medvetandegöras och gå framåt i arbetet med uppgiften.

Denna utforskande process (från ytan mot djupet) uttrycks som en upp-och-nedvänd kon i vilken spiralen tecknar den dialektiska utforskande och klargörande rörelse, som går från det explicita (de yttre förbindelserna) till det implicita (de inre förbindelserna) i syfte att göra detta sistnämnda explicit. Ana Quiroga beskriver tankegången:

... om vi exempelvis i ett grupsammanhang ställs inför en serie handlingar eller händelser som är explicita ... om vi då gör en analys som följer denna linje (pekar på spiralen i figuren) kan vi nå fram till ett implicit element. Om detta implicita element tolkas – en hypotes, eller hur? – så kan det bli till en del av "det explicita" som finns här (pekar på konens bas) ...

... emergenten har aspekter här ... och aspekter här (pekar i tur och ordning på konens spets och bas). Jag registrerar något här ... en hypotes tar form och jag berör något ... någon konflikt eller associationskedja. Det jag säger – vad det nu månne vara – kan sätta igång en associationskedja, vilken tillåter något att bli explicit (7).

Ana Quiroga nämner här ett nytt begrepp - "emergent" - som har en speciell betydelse inom Pichon-Rivières teoribyggnad. Ordet finns dock på svenska och Nationalencyklopedin definierar det enligt följande:

"uppdykande", "oförutsedd", av lat. *emergere* "komma upp", "framträda", som framträder eller ger sig till känna mer eller mindre oväntat eller oförutsägbart.

När Pichon-Rivière talar om "emergent" åsyftar han den nya kvalitet som dyker upp inom det kunskapsområde som utforskas och som samtidigt bidrar till att forma detsamma.

I läroprocessen utgör emergenten ett tecken, vilket pekar på rörelser, al-

ternativ och kvalitativa förändringar i processen. En fråga till exempel utgör en emergent eller ett tecken på samma sätt som tvivlet, misstaget, förvirringen, begreppsbildningen eller upptäckten gör det.

En emergent är således ett observerbart faktum vilket också har speciella ”produktionsvillkor”. Dessa villkor eller förutsättningar är inte direkt eller omedelbart registrerbara utan det krävs ett arbete för att av-täcka dem; med andra ord finns det något observerbart vars existens hänvisar oss – som undersökare – till att utforska de förutsättningar under vilka detta observerbara produceras.

Emergenten – denna nya kvalitet – framträder med olika former av intensitet. ”Ny kvalitet” innebär, enligt Enrique Pichon-Rivière, att en signifikativ observerbar förändring håller på att ta form även om det ännu inte är möjligt att avgöra dess vidd ... den utgör en ”syntetiserande” och skapande händelse. Han syftar härvid på att man även bör vara uppmärksam på den sekvens av processen, som utgörs av de olika former av samband som finns mellan det föregående/existerande och det nya/emergenten.

När man talar om emergent är det för att något ”bryter in” ... något som kan utgöras av en modalitet eller ett uttryckssätt. Men en emergent är också något hittills icke-närvarande (se definitionen från Nationalencyklopedin här ovan), vilket mer subtilt börjar antydast eller avteckna sig som nytt.

De framväxande *emergenterna* bildar det nya ”explicita” eller ”existerande” (som del av vad Pichon-Rivière benämner ”grundläggande arbetseenhet: *existerande-tolkning-emergent*”). Emergenten ”sammanfattar” det latent (eller underliggande) som framträder på det manifestas (observerbara) nivå.

I processen bör samordnaren vara något av en ”medtänkare”, följa gruppmedlemmarna på vägen och söka förstå deras egen bild – samt vid behov (om gruppprocessen fastnar i en stereotyp cirkel) intervensera (peka på de hinder som finns i processen att fortsätta upptäcka) samt gynna den ”läsning” gruppen själv kan göra av de situationer den genomgår under processens gång. Att på detta sätt reflektera över erfarenheter och att i sin tur låta dessa korrigera teorin i en kontinuerlig cykel av ”varseblivning-reflektion-handling-ny varseblivning” (annorlunda uttryckt ”existerande-tolkning-emergent-nytt existerande” etc) utgör det Pichon-Rivière benämner *praxis*.

Pichon-Rivière's operative technique aimed at integrating the false opposition between theoretical and practical work into a concrete praxis, understood as a perpetual coexisting of inquiry and operation, in a complementary and mutually enriching relation ... this mutual regulation between theory

and practice is what Pichon-Rivière calls praxis, and it takes the form of an ever-widening dialectic spiral (2).

”Den dialektiska spiralen” kan uppfattas som en expanderande kommunikations- och tankeprocess. Det operativa arbetssättet syftar till att hjälpa gruppmedlemmarna att ”lära sig tänka” och ”lära sig lära”.

At the beginning of an operative group session the flow of free associative conversation is cut by the interpretation of the *coordinador*, the conductor, who tries to bring out the *emergente*, the significant problem that is emerging. This is not only the task of the *coordinador*: everybody in the group is encouraged to express what the *emergente* may be. The *emergente* is the blocked area of give and take that obstructs the understanding of reality (13).

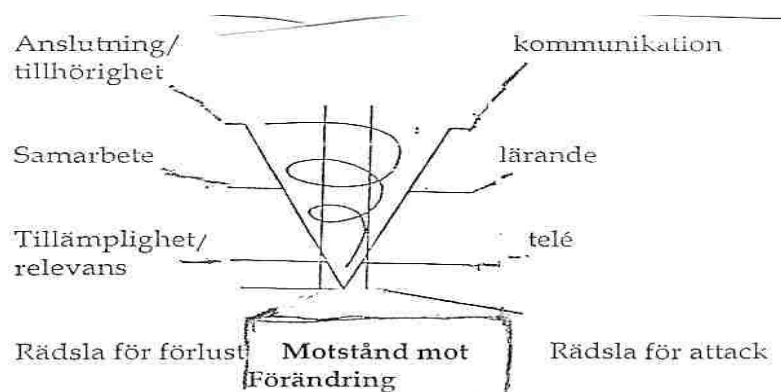
Gruppsamordnaren i en operativ grupp ska understödja utvecklandet av ett mer ”vetenskapligt” förhållningssätt hos gruppmedlemmarna genom att bidra till ett grupptänkande som går från det vardagliga mot ett mer vetenskapligt utforskande tänkande. Något grundläggande väsentligt härvid (vilket också framgår implicit av själva termen ”operativ”) är tanken att endast handling kan förändra verkligheten. En grupp, som är operativ, centreras således kring en uppgift vars yttersta syfte är förändring. I gruppen inbjuds medlemmarna att reflektera tillsammans kring de svårigheter som finns med att ”äntra” en viss uppgift (vilken kan leda till förändring).

Pichon-Rivière modifierade senare den upp-och-nedvända konen och konstruerade en ”vektorsmodell”, där tanken om den dialektiska spiralen finns kvar. Syftet med nya modellen var att – utifrån sex olika tolkningsvektorer – söka ”läsa” skeendet i en grupp. Medlemmarnas deltagande i gruppen tänks återspeglas i dessa vektorer.

”Anslutning” är vad som först karaktäriserar en individs grupptillvaro och handlar då om en rätt yttlig identifikation med gruppen och dess processer. ”Tillhörighet” innebär att individerna i gruppen ser på såväl sig själva som övriga som tillhöriga gruppen istället för att - som under anslutningsfasen - bara ”vara där”. ”Samarbete” är resultatet av att gruppmedlemmarna ömsesidigt internaliserat varandra. ”Tillämplighet/relevans” betyder att de individuella medlemmarna har internaliserat gruppuppgiften, så att deras handlingar blir relevanta utifrån gruppens syfte.

I kommunikationsvektorn noterar man som samordnare inte endast olika budskaps innehåll utan även deras form och avsändare (om dessa hamnar i ett motsatsförhållande uppstår missförstånd i gruppen). ”Lärande” innebär en kvalitativ förändring i gruppen genom att gruppmedlemmarnas information i ett visst moment sammanförs (en förändring

som kan jämföras med ångestupplösning, aktiv realitetsanpassning, kreativitet, "projekt" etc). "Télé" slutligen bildar en atmosfär som kan översättas till positiv eller negativ gruppöverföring såväl i förhållande till samordnaren och uppgiften som gruppmedlemmarna emellan. Attityden till förändring utgör här den operativa gruppens centrala situation. Denna attityd kan yttra sig i såväl ökning som minskning av depressiv ångest (rädslan för att förlora en stabil trygg situation) och paranoid ångest (rädslan för att bli "attackerad" i en ny förändrad situation). I vissa versioner av den här modellen finns även rädsla för förvirring med.

(Rädsla för förvirring)

Det finns ett syfte med vektorernas placering i ovanstående modell. Genom att följa vektorerna nedifrån och upp kan innebörden bli klarare. Det är ett slags "läsning" av gruppodynamiken, som man lite lekfullt kan kalla "hissleken", och som innebär att man följer vardera sida av konen nedifrån och upp. Om man således blir varse en brist i tillämplighet/relevans-vektorn alternativt en negativ tillämplighet/relevans (i gruppen kan man inte fokusera på uppgiften) kan detta innebära att något inte fungerar i den närmast ovanliggande vektorn, dvs samarbetsvektorn. Det betyder i sin tur att krafter, som gynnar en tillbakagång, överväger. Och om det finns en störning i samarbetsvektorn måste vi titta på eventuella störningar i närmast ovanliggande vektor, dvs tillhörighets-vektorn. Om en sådan störning finns innebär det att man inte passerat från anslutning till tillhörighet (från "jag" till "vi"). Ofta befinner man sig då i "bedrägeri"-situationer i vilka gruppmedlemmarna beter sig som om de hade gått från anslutning till tillhörighet fastän det i sådana fall i realiteten rör sig om pseudo-tillhörighet.

Om man på konens andra sida finner en negativ télé, som stör grupputvecklingen så pass mycket att exempelvis relationerna mellan gruppmedlemmarna paralyseras eller störs, kan detta betyda att något inte fungerar bra på nästa vektornivå, dvs lärande-vektorn. Vi måste då

fundera över hur de epistemofiliska hinder (dvs känslomässiga hinder som gör att man inte kan närma sig viss kunskap eller lära sig vissa saker) ser ut, som motverkar att man finner andra sätt att relatera till varandra än de stereotypa varianter man dittills återvänt till och upprepar. I gruppen kan man alltså inte lära sig alternativa beteenden och man kan heller inte förhålla sig annorlunda till varandra än tidigare. Vi behöver då förflytta oss uppåt till nästa vektor. Något kan med andra ord fungera illa på kommunikationsnivån och därför måste vi söka upptäcka de kortslutningar och missförstånd, vilka möjligen stoppar upp och hindrar kommunikationen från att flyta smidigt (och som också gör att gruppmedlemmarna regredierar och betar sig mer omoget).

I den pichonianska tankemodellen går kommunikation och lärande hand i hand och varje störning i kommunikationsprocessen leder oundvikligen till förändringar i sättet att lära av verkligheten och av erfarenheter (vilket Pichon-Rivière ser som utgångspunkt för bland annat utvecklandet av psykisk sjukdom).

Uppgiftsprocessen: Förarbete, uppgift och projekt

Som framgått spelar begreppet "uppgift" en viktig roll i Pichons gruppoperativa koncept. Uppgiftens funktion är att skapa överblick i förhållande till det som framträder som problematiskt, patologiskt etc. Med denna kunskap gör man sedan upp en planering i syfte att åstadkomma en förändring. Uppgiften möjliggör och etablerar här delar av kontraktet, arbetsalliansen eller den ram inom vilken man "arbetar". Men uppgiften utgör också en metafor. I realiteten känner ingen till den fullständigt i och med att det som vid processens början framstår som uppgift inte är samma sak när det är dags att avsluta. Ana Quiroga beskriver relationen mellan uppgift, kontrakt och gruppförbindelsen på följande sätt:

Uppgiften har "installerats" i det inledande kontrakt som redan tidigare upprättats ... Handlar det om en studiegrupp lägger man fast dagens tema - om det redan tidigare givits en lektion ... och så väntar man. Tema läggs inte fast varje dag i och med att det står i kontraktet att gruppens uppgift är att arbeta med den information som ges under lektionerna.

Om det är en terapeutisk grupp är det en fri öppning. Medlemmarna tar plats i rummet. Det är dags att börja sessionen och med vadhelst tema det må röra sig om.

Man återvänder ofta till kontraktet i och med att det gradvis "tas" i spiralform fram tills att det integrerats; att det förstås och accepteras ... tills ett psykologiskt kontrakt finns som "installerar" en fungerande förbindelse mellan samordnare och gruppmedlemmar - en förbindelse som gör det möjligt

för en (som samordnare) att "operera" ... att tolka exempelvis (7).

I Pichon-Rivières gruppoperativa koncept kan gruppuppgiften sägas ha en såväl explicit som implicit dimension där sistnämnda till en början är uppenbar endast för samordnaren. Det är dock inte möjligt att uppehålla sig vid bara en av dimensionerna, utan uppgiftens båda dimensioner behöver utföras för att gruppen ska kunna bli ett arbetande team. Att stanna vid att utföra den yttre (explicita) uppgiften - utan en samtidig inre (implicit), det vill säga något som gör den meningsfull - gör att gruppens aktivitet snart mattas av med minimal produktion som följd. Omvänt kan man inte heller ha bara en inre uppgift utan att en sådan blir till tom ritual. Den inre uppgiften får mening endast i förhållande till en yttre. Tubert-Oklander etc gör följande liknelse med kroppens fungerande:

The difference between the internal and the external task could perhaps be better clarified if we compared the internal task with the organism's basal metabolism – i.e. that continuous work that our body has to carry out, just to keep on living, even when it is in repose – and the external task with the additional energy expended by our organism whenever it starts to "do something" (2).

I en grupp kan uppgiften sägas beskriva en *cykel* i vilken följande moment ingår:

- 1) *Förarbetet.*
- 2) *Uppgiften*, som kan delas in i a) dilemmafasen; b) problemfasen; c) beslutsfasen.
- 3) *Projektet.*

I förarbetsmomentet finns ett slags omedveten "konspiration", som syftar till att bibehålla status quo; det handlar om ett regressivt moment präglad av fragmentering, förnekande, omnipotens, idealisering, nedvärtning och primitiva former av projektion och introjektion. Den bakomliggande drivkraften är rädsla för förvirring (konfusionell ångest); rädsla för att bli skadad av ny kunskap, nya vanor eller nya relationsmönster (paranoid ångest); samt rädsla för att förlora tidigare kunskap, vanor eller relationsmönster (depressiv ångest). Dessa omedvetna konflikter måste genomarbetas antingen i form av i gruppen uppkomna spontana insikter eller genom samordnarens tolkande interventioner som syftar till att påvisa underliggande ångest och försvarsmekanismer.

Uppgiftsfasen inleds när gruppen börjar kunna arbeta med problemet att nå det manifesta målet. I början går gruppmedlemmarna här till

våga på ett dissocierat sätt. Frågeställningen framställs i form av absoluta motsatser i vilka det som sammanbinder dessa inte synliggörs. Diskussionen blir därför av "antingen-eller"-karaktär och det blir ett omöjligt val mellan två "delinsikter". Denna fas kallas för dilemma-fasen. Emellertid är inte gruppuppgiften längre frånvarande i diskussionen (som under förarbetsfasen); däremot genomgår den en inre fragmentering som blockerar framsteg. I detta läge söker samordnaren via tolkningar visa på fragmenteringsprocessen och dess motiv samt hjälpa gruppen att bli varse det partikulära och komplementära i de motsatsförhållanden som manifesteras.

När man lär sig överger man nödvändigtvis, fast inte helt medvetet, andra sätt att betrakta världen, verkligheten eller vad det nu är som upplevs som förlorat. Detta ger också vårt arbetes inriktning. Genom att den operativa gruppen tillåter ett lärande görs den till en grupp som är lika terapeutisk som om någon annan teknik tillämpats. De tidigare defensiva teknikerna ... överges och individen (subjektet) kan lära sig nya realitetsaspekter - som är den konkreta verkligheten - vilka korrigerar dennes tidigare uppfattning om världen (8.)

När gruppen tagit sig förbi denna fragmentering går man vidare in i problemstadiet. Här kan gruppen ta sig an uppgiften från nya och varierande synvinklar. En ny kreativitet uppkommer. Medlemmarna förmår formulera frågan i bearbetningsbara termer genom att använda sig av all tillgänglig information och genom att samarbeta i diskussionen istället för att slösa energi på sterila konfrontationer. Man kan identifiera olika variabler och möjligheter, avväga dessa mot den egna förmågan och slutligen komma fram till beslut som öppnar väg mot den avslutande projektfasen. Detta är vad Pichon kallade "den vetenskapliga metoden".

Projektfasen vidtar när gruppen tar ut en ny handlingskurs baserad på realistisk analys utifrån nyfunna delade intressen. I och med detta tar en cykel slut i gruppaktiviteten och öppnar väg för en ny vars genomförande kan överskrida gränserna för de formella sessionerna med samordnaren (vanligtvis händer detta när man jobbar med en *real life group* som en familj, organisation eller ett arbetsteam eller när de medlemmar som ursprungligen bildat gruppen kommer överens om att formera sig till en permanent grupp).

"En apparat för att tänka verkligheten". Det konceptuella, referentiella och operativa schemat (ECRO/CROS) och Weltanschauung.

Pichon-Rivière ser individens (subjektets) ständiga dialektiska interaktion med världen som enda möjlighet att konstruera en adekvat "läs-

ning” av sin verklighet. Förlust av detta dialektiska samspel leder till att referensramen – sättet att varsebli, särskilja och ”operera” i världen – antar en anakronistisk prägel, varvid möjligheten till ett ömsesidigt omvandlande samspel med världen försvinner. Att ”stänga till” om de egna referenterna gynnar därför framväxt av gamla ”spöken” som läggs över nuets sociala relationer.

Dessa tankegångar fick Pichon att formulera det begreppsliga ”verktyget” ECRO/CROS (ECRO = *Esquema conceptual referencial y operativo*; CROS = *Conceptual referential operative schema*) eller *konceptuellt, referentiellt och operativt schema*, vilket kan ses som en flexibel ”tankeapparat för att tänka verkligheten”. I denna understryker han såväl de begreppsliga elementen (det ytstrukturella) som den egna ”livsresan” (det djupstrukturella).

Den *referentiella* aspekten i ett ECRO/CROS pekar mot det område av verkligheten (fenomenvärlden) man funderar över och vill påverka. Att schemat refererar till en viss bestämd sektor av verkligheten är något fundamentalt i och med att inget begreppsligt schema kan täcka in hela verkligheten. Det *operationella* kriteriet (eller handlingskriteriet) representerar här det som i andra referentiella scheman benämns sanningskriterium, det vill säga vad i det tänkta - eller *konceptuella* (begreppsvärlden) - som motsvarar verkligheten.

Att schemat alltid refererar till en konkret situation samt att det används som ”handlingsguide” i den bestämda sektor av världen där vi ”opererar” fungerar också determinerande för att det alltid ska testas av mot verkligheten – vilket i sin tur befördrar en attityd av självkritik. Av betydelse är exempelvis inte bara hur pass ”sann” en tolkning är. Det är även viktigt hur pass adekvat den är i praktiken (det vill säga *timing*). I en operativ grupp är därmed effektivitet det enda kriterium som kan sägas gälla. Man kan göra liknelsen med ett fotbollslag; det avgörande för dess effektivitet är om det vinner sina matcher. På samma sätt är en operativ grups effektivitet beroende av vad den uppnår för resultat, det vill säga hur pass effektivt den tar itu med sin uppgift.

The operational quality of the group is measured by its power to change the old referential schema, and the diversity of referential schema with which members come to the group improves this quality. Pichon therefore considered that a basic rule was to select members as different as possible in age, professional background, family status and so on. Heterogeneous groups are a basic rule of *grupos operativos* (13).

Det är det ömsesidigt omvandlande (dialektiska) samspelet med omgivningen som styr verifiering respektive falsifiering av den ”referensram” en människas ECRO/CROS utgör. ”Upptäckter” möjliggörs av hur pass adekvat undersökarens begreppsliga schema är satt i förhållande till

karaktäristika hos de fenomen som undersöks. Därför bör ett ECRO/CROS också vara förändringsbart – inte för att det skulle vara bra eller dåligt i sig utan för att det behöver kompletteras med nya kunskaper. Det fungerar då som ett öppet modifierbart system. Varje tidigare erfarenhet inlemmas i schemat och bildar en del av det perspektiv som påverkar tolkningen av senare erfarenheter – men också omvänt så att senare erfarenheter/kunskaper förändrar tolkningen av tidigare erfarenheter.

I en operativ grupp bryts nödvändigtvis olika referensramar eller världsåskådningar mot varandra. Bara det faktum att andra människor varseblir, tänker och handlar annorlunda än en själv och utifrån andra antaganden är något som kan öppna vägen för att utveckla ett kritiskt tänkande (i vilket det finns utrymme för *unlearning*, omlärning och nyinläring).

Konkret går denna gruppprocess till så att till en början har varje gruppmedlem sin egen uppfattning om saker och ting (sin egen "kod" eller ECRO/CROS). Vad som försvårar "mötet" i gruppen är att stora delar av varje medlems ECRO/CROS är omedvetet. Gruppsamordnarens uppgift är här att "uttolka" dessa och bidra till att skapa en explicit formulering av något som dittills dags varit en uppsättning implicita antaganden (personliga tankar om hur saker och ting förhåller sig, vilket inom parentes sagt befordrar dogmatism). Pichon-Rivière talar om hur det förflutnas "bilder" implicit ligger kvar som ett "som om". Tendenser till missförstånd uppstår således när vars och ens personliga ECRO/CROS möter de övrigas. Tubert-Oklander etc understryker att missförstånd utgör en allvarigare kommunikationsbrist än brist på förståelse i och med att en människa som missförstått egentligen tror att hon förstått – och därför också saknar skäl att ytterligare undersöka det som kommuniceras till henne.

Gruppsamordnaren visar på förekomsten av möjliga missförstånd för att på så sätt underlätta för gruppmedlemmarna att gå vidare i utforskandet av vars och ens referentiella "koder" eller "scheman". Syftet i slutändan är att komma fram till en gemensam "kod" som möjliggör effektiv kommunikation i gruppen. Därför blir också en av gruppens huvuduppgifter att bygga ett gemensamt ECRO/CROS.

Pichon considered that when a group becomes the setting in which the mind of each member is reflected and introjected in the mind of the others it becomes referential and able to help each individual, each of whom then starts the learning process. In the dynamic interactional web members assume roles and interact as transferenceal figures for each other. The interactions continuously influence each member and the introjection of the images contributes to the building up of a grupo interno, an inner group, in which in the minds of each member group members represent significant persons (objects)

(13).

I processen att konstruera ett gemensamt ECRO/CROS i en operativ grupp kan de ursprungliga missförstånden omvandlas till förståelse. Detta skapande av ett "gemensamt språk" utgör emellertid också en partiell och temporär förlust av gruppmedlemmarnas "individualism", vilken istället underordnas behovet av att skapa ett effektivt *team* kapabelt att lösa det som är gruppens uppgift (vare sig denna är av lärokaraktär eller har mer av behandling över sig). Förlusten implicerar en känsla av sorg; att ge upp något av sin individuella särprägel blir också en del av vägen in i gruppen.

Noteras kan för övrigt att även Foulkes hade liknande tankegångar i det att han konstaterade att en grupp – för att nå en tillfredsställande funktionsnivå – behöver utveckla en gemensam grund och ett gemensamt språk. Han beskrev detta (*Teaching, study and research, 1964*) i termer liknande Pichon-Rivières:

... basic differences of personality make-up ... creates a further problem for every group as to whether sufficient common ground or language can be found to render full cooperation possible, while making allowances for the individual personalities involved (2).

Den operativa lärogruppen och gruppoperativ teknik i handledningssituationen.

Tyvärr finns ingen riktigt tydlig beskrivning i boken av hur en operativ grupp med grupppsykoterapi som "uppgift" fungerar. Möjligen är detta en av bokens svagheter. Man kan dock få en del ledtrådar om hur detta går till genom att bokens senare hälft ägnas åt en beskrivning av hur författarna konkret går till väga när det rör sig om operativa lärogrupper och handledningsgrupper samordnade med gruppoperativ teknik.

I sitt sätt att arbeta diskuterar den operativa lärogruppen kring ett förberett ämne, medan samordnaren observerar diskussionen och med jämna mellanrum intervenerar (i tolkande termer) för att peka på något hinder som blockerar arbetet med uppgiften. Samordnaren strävar efter att dels identifiera underliggande premisser i diskussionen, dels relatera dessa till medlemmarnas referentiella scheman. Syftet är att ta reda på de begreppsliga element en person vanligtvis (mer eller mindre omedvetet) använder sig av för att varsebli, tänka och handla. I sina tolkningar diskuterar och analyserar samordnaren dessa scheman och hjälper gruppmedlemmarna att utveckla ett gemensamt ECRO/CROS för att de därigenom ska få såväl teoretisk som praktisk hjälp att effektivt handskas med det problem de brottas med.

Gruppsamordnarens funktion påminner såväl om en gruppanalytisk terapeut – på så sätt att han söker identifiera och tolka gruppens känslomässiga konflikter i förhållande till uppgiften ifråga – som en *epistemologikers* (eng. *epistemologist*) därigenom att han söker få gruppmedlemmarna att göra en kritisk analys av sina egna teorier och de antaganden som ligger till grund för dessa.

En sådan analys kräver bland annat att medlemmar och samordnare delar en gemensam utgångspunkt eller gemensam information som ”diskussions-igångsättare”. Härvid kan man göra på bland annat följande tre sätt:

- 1) Man ger en inledande föreläsning om något överenskommet ämne och ber därefter gruppen diskutera detta. Det är den modell Pichon-Rivière och hans medarbetare väljer i ”Rosario-experimentet” 1958. I denna form av storgrupp ges föreläsningen vanligtvis av en lärare och åhörarna delas därefter upp i mindre diskussionsgrupper med en samordnare eller ett samordnarteam i var och en av grupperna.
- 2) Den andra modellen används vanligtvis i mindre klasser eller studiegrupper, vilka möts regelbundet över en längre period. Här har alla medlemmar haft möjlighet att läsa rekommenderad litteratur i förväg och gruppens uppgift består i att diskutera sin läsning utifrån de intryck läsningen givit dem. Samordnaren besvarar inte frågor eller reder ut svårigheter som uppstått vid gruppmedlemmarnas läsning; istället hjälper han dem att utnyttja sina egna resurser till klargörande och ytterligare diskussion kring materialet och dess implikationer. Samordnaren förutsätter att gruppmedlemmarna har läst materialet. Om så inte skett ”väljer” han i regel att uppfatta situationen som ett hinder och ett motstånd mot uppgiften, varför han då också undersöker motiven härtill samt medvetna och omedvetna innebörder i dessa.
- 3) Modellen används ofta i små *workshops* på institutioner eller konferenser, varvid utgångspunkten är ett visst problem eller en viss fråga, som vanligtvis anges redan i det namn som väljs för workshopen. Samordnaren inleder här med att påminna om det problem medlemmarna önskar ta itu med. Därefter ber han dem ge sin syn på ämnet och att diskutera vad de kommit fram till. Här undviker samordnaren att ge sin egen bild av ämnet för att istället medlemmarna ska kunna få utrymme att uttrycka sina egna uppfattningar. Sedan söker han hjälpa dem att utveckla en kritisk analys av underliggande antaganden

och ”trossystem” (*beliefs*). Det är endast i den avslutande fasen av denna typ av grupp, som samordnaren kan ge uttryck för sin egen uppfattning; dock inte som en sammanfattande slutsats, utan snarare som ytterligare ett exempel på de olika synvinklar man kan anlägga på utgångsfrågeställningen och dess konsekvenser.

I författarnas beskrivning av handledning i gruppoperativ form ställs denna mot den traditionella normativa handledningsform, vilken beskrivs enligt följande: handledning bedrivs av en expert, som kommer fram till diagnos, terapeutiska indikationer och behandlingsplanering; den handledde undervisas i hur den ”korrekta tekniken” ska tillämpas i behandlingsprocessens alla stadier och får förslag om de åtgärder som bör vidtas. Den traditionella handledningsmodellen baseras på antagandet att det finns en standardteknik för att praktisera psykoterapi och att denna måste läras ut av en handledare till en handledd som lär in den. Det väsentliga här är att den handledde lär sig att tillämpa metoden korrekt. Den operativa handledningsgruppen betonar däremot de kliniska diskussionernas kreativa aspekter samt återskapande av och kritisk diskussion kring underliggande antaganden och teorier. Man skulle kunna kalla denna process för en epistemologisk kritik av den kliniska praktiken. Ett sådant (gestaltpsychologiskt) perspektiv betraktar varje behandling som en gemensam ”skapelse” av patient (patienter) och terapeut (terapeutiskt team) anpassad till plats, ögonblick, människor och omständigheter (och därigenom oförenlig med acceptandet av något slags standardteknik).

Vid sin praktiska tillämpning av den gruppoperativa modellen i en handledningssituation lägger Tubert-Oklander etc speciell vikt vid hur gruppens känslomässiga och defensiva processer dynamiskt påverkas av det presenterade materialets omedvetna aspekter. Man kan här som handledare observera materialets inverkan på var och en av gruppens medlemmar. På samma sätt som en patients känslomässiga processer skapar återklang i analytikerns känslor – och vice versa - kommer det komplexa omedvetna utbyte, som sker dem emellan, att ge resonans hos samtliga i handledningsgruppen (handledaren inkluderad). Den gruppoperativa tekniken används för att skapa ett reflektionsutrymme i vilket den handleddes konceptuella, referentiella och operativa schema (ECRO/CROS) kan rekonstrueras, analyseras och ifrågasättas. Syftet är att hjälpa terapeuten att *utveckla sitt eget referentiella schema* och att bevara en hela tiden ifrågasättande attityd i förhållande till de kliniska fenomen som betraktas.

Tubert-Oklander etc vill understryka vikten av att varje gruppoperativ handledare (som är sysselsatt med ”forskning” på den grupp han arbetar med) ger tillbaka till gruppen allt han lärt av den och dess medlem-

mar, så att dessa i sin tur kan använda, korrigera eller avfärda det som handledaren lägger fram. Syftet med detta är framförallt att gruppmedlemmarna ska kunna diskutera vidare med analytikern och bland annat hjälpa denne att revidera sin förståelse av vad han delat med dem. Pichon-Rivière betonar här det ”demokratiska ledarskapets” vikt:

Den ideala roll man kan inta i grupparbetet utgörs av det demokratiska ledarskapet. Växelspelet mellan ledare-samordnare och grupp har formen av en permanent spiral i vilken ut- och inlärningsprocesser hänger samman som en enhet av givande och tagande (*feedback*) (4).

Om handledningsgruppens medlemmar (med samordnarens hjälp) är kapabla att förstå vilka känslomässiga reaktioner exempelvis en viss fallbeskrivning inducerar i dem – och om de hittar sätt att syntetisera denna mångfacetterade ”bild” – så kommer de också att få en mycket djupare och mer mångdimensionell förståelse av inte bara den behandling, som tas upp till handledning, utan även av vad psykoanalys är och skulle kunna bli. I handledningsgrupper, som samordnas med gruppoperativ teknik, används de känslomässiga reaktioner fallmaterialet väcker till att sätta igång reflektioner och teoretisk förståelse av vad som pågår i såväl den handledda behandlingen som handledningsgruppen själv. Det slutliga målet för tankeprocessen i gruppen är konceptualisering och att ”väcka till liv” tidigare inläst litteratur, som nu kan knytas samman med nya personliga erfarenheter.

Den operativa gruppen som terapeutiskt ”projekt”.

När den operativa tekniken tillämpas på ett terapeutiskt ”projekt” – i vilket ”bot” utgör den implicita uppgiften – är gruppens terapeutiska funktion uppenbar. Som ovan nämnts tas inte detta upp explicit i boken. Nedanstående kapitel får därför fungera som kompletterande beskrivning av en teknik och ett tänkande (jag föreställer mig bokens författare ändå är väl förtrogna med) där tanken om lärande spelar en viktig roll.

I Pichon-Rivières individualpsykoterapeutiska perspektiv ses individualpsykoanalys (eller –psykoterapi) som en läroprocess - ett dialektiskt fungerande system som öppnar och sluter sig. Den relation som existerar mellan terapeut och patient kan beskrivas som en dialektisk spiral i ständig rörelse. I denna dialektiska relation översätts vad den ene (patienten) upplever och känner av den andre (terapeuten). Det rör sig om terapeutens återupplevande av patientens upplevelser och om terapeutens återöversättning i form av en tolkning. Denna tolkning är en funktion av vad som väcks inom terapeuten. Terapeuten agerar gentemot patienten och vice versa. Medvetet verkar terapeuten mot patienten genom sina tolkningar vars syfte är att förändra det gemen-

samma fält som terapeut och patient formar (en interaktionssituation mellan två personer). Allt bör här betraktas som en funktion av hela den relation (*Gestalt*) som skapas mellan subjekt och objekt, mellan terapeut och patient, mellan observatör och observerad. Varje terapeutens rörelse, attityd etc verkar på patientens omedvetna och framkallar förändringar inom det gemensamma fältet. Dessa förändringar i sin tur påverkar tillbaka (hela detta resonemang om ömsesidig påverkan skulle i korthet kunna ses som något av en *förbindelsens princip*).

I det "pichonianska" gruppoperativa perspektivet bildar samordnare och gruppmedlemmar (och kontext) tillsammans en *Gestalt* som hela tiden förändras utifrån det samspel som sker. Relationen mellan samordnare och gruppmedlemmar formuleras som en dialektisk relation i spiralform i vilken förstnämnde oundvikligen är något av "aktiv agent" och inte "ren observatör". Pichon betonar det samspel mellan *Gestalt* och *Gestaltung* (gestaltande) som äger rum. *Gestalten* utgör det existerande och härur växer också fram de emergenter, vilka i form av en gryende "ny situation" pekar på en förändringsprocess i vardande.

Då framträder emergenten som tecknet på en implicit process, det vill säga som tecken på den redan befintliga underliggande process som måste göras explicit. Att göra det implicita explicit äger rum i det "strukturerande", vars innebörd är att vara en ständigt öppen krets. Ordet *gestaltung* har denna innebörd. I början av vår uppgift framträdde ordet *Gestalt* ständigt i termer av struktur eller funktion. Men när det spiralartade i den kontinuerliga processen upptäckts, var vi tvungna att ge det en särskild innebörd. Till och med gestaltpsykologerna själva, och bland dem Kurt Lewin, började använda termen *gestaltung*, vilken är släkt med termen *Gestalt* och med betydelsen "strukturerande" ... Den definition vi kunde ge processen var "strukturende" - inte "struktur" - på grund av den ständiga rörelse den befann sig i ... Om man säger att den (det vill säga gruppen) är ett *gestaltung* förvandlar man processen till ett strukturerande. Processen sker alltså gradvis och i en bestämd riktning; *gestaltung* blev till den lämpligaste termen för att beteckna att det rörde sig om en rörlig process i en öppen krets - och ej slutet som *Gestalt* kan vara (8).

Varje gruppmedlems "inre drama" (det vertikala eller livshistorien) formar tillsammans med det "yttre dramat" (det horisontala eller det gruppen här och nu har tillsammans) det som befinner sig i rörelse i gruppen (*Gestaltung*). Processen åskådliggörs delvis i nedanstående beskrivning, som görs av en medlem i en operativ grupp.

Till en början söker några av oss i gruppen att trevande uttrycka oss – som om vi sökte tala "nedsänkta under vattenytan". De inledande iakttagelserna utgör här berättelser som plötsligt tycks mig "som från en annan film" ... och samordnaren på helspänn sökande emergenter och i blindo (tycks det åtminstone mig) riktande sig mot vem det vara månne i gruppen ... Undan för undan ... "rad" för "rad" ... framträder så språket och dess konsekvenser på

scenen ... och vi sjunker ned i "pjäsens" andra del. De säkra fortsätter att sjunka ... vi som tvekar fortsätter med vår "salsa" ... och de som inte vet vart de är på väg vill fortsätta sin vandring. Det är egendomligt, men jag märker att ett utrymme för känslor öppnas och att vi börjar kunna dra lärdomar ... Tolknings dyker upp hos oss. Vi lyssnar uppmärksamt, respektfullt och nu också med förnöjelse. Allt vi säger till varandra får konsekvenser. Till och med när vi pratar om oss själva uppträder förändringar i våra känslor ... stundtals sker fantastiska förändringar ... I början uppstår tystnader som vi snabbt söker fylla med "musik" utan att bry oss speciellt om hur den "låter". Idag däremot är tystnaderna långa, uttrycksfulla och delikata. Vi utbyter blickar utan att vara rädda ("där orden dör uppstår musik") ... och vi lyssnar efter våra livsödens resonans ... Plötsligt intervenerar samordnaren och får en emergent att framträda ... och som genom magi uppstår en förändring. Vi skakas om ... stannar upp ... faller ... men kommer sedan åter på fötter (12).

Det är intressant att observera hur gruppen för att kunna utföra sin uppgift (eller sitt "arbete") genererar ett sätt att associera, som man skulle kunna kalla "associationskedja" (gruppens sätt att tillämpa "fri association"?). En medlem säger något ... någon annan säger något utifrån detta ... och ytterligare någon kommer in i dialogen etc och på så sätt skrider gruppens framåt. I enlighet med det tidigare beskrivna samspelet mellan "inre grupp" och "yttre grupp" (se härovan avsnittet "Operativ grupp, gruppanalys, förändring, lärande och världsbild") kan den här processen beskrivas som externaliserat tänkande (grupptänkande). Kommunikationen blir till en externaliserad "tankeprocess" (i den yttre gruppen), medan det individuella tänkandet utgör en intrapersonell kommunikation (i den inre gruppen).

Pichon använder sitt koncept "den upp-och-nedvända konen" (den dialektiska spiralen – se ovan!) för att grafiskt illustrera den dynamik mellan implicit och explicit som här är närvarande (och kan ses som en expanderande tanke- och kommunikationsprocess). Genom att vara observerbart på ytan finns det *explicita* – eller manifesta - i situationen i konens bas. Det *implicita* – eller omedvetna – placeras i spetsen. Till det yttre kan man få intrycket att det *explicita* spelar huvudrollen genom att få störst plats i figuren. Dock ska det *implicita* här ses som en parallell till ett isberg – den största delen är inte synlig. Inom denna kon rör sig den *dialektiska spiralen*, vilken i detta sammanhang representerar såväl individ- som grupprocess. Utifrån de *universaler* (de två grundläggande ångestformerna – rädsla för förlust och för attack), som placerats i spetsen, kommer grupprocessen att gradvis alltmer förändras i ett permanent framväxande av nya emergenter. Härvid kan exempelvis symptom ses mer som "situationella emergenter" (något nytt och originellt som moment av exempelvis den gemensamma *Gestalt* terapeut och gruppmedlemmar bildar med sina beteenden) än som direkta resultat av individens (subjektets) förflutna och något redan gi-

vet (det *implicita* finns dock närvarande genom överföringssituationen). Utifrån samma tankegång åstadkommer den operativa gruppen ett meningsfullt förhållande mellan det vertikala (individen) och det horisontala (den situation som skapas i mötet).

När det uppstår ”brott” i det horisontala (gruppskeendet) framträder de olika ”vertikaliteterna” (individerna med sina ”subjektiviteter”). Detta kan illustreras genom att jämföra med vad som händer om en sten kastas i en damm med spegelblankt vatten: Stenen träffar ytan ... ringar sprider sig på vattnet ... samtidigt sjunker stenen mot botten och för undan vattenväxter på sin väg nedåt ... när stenen träffar dammens botten sätter den i rörelse botten slammet, som i sin tur stiger upp mot ytan som ett slags ”damm” ... Man kan här tänka sig att det stundtals inte framstår som tydligt VEM som kastade stenen; inte heller NÄR, HUR eller VARFÖR. Det här ger också upphov till olika ”berättelser”.

Pichon-Rivière pekar på att berättelsens roll i individuell analytisk behandling snarast spelas av det dramatiska skeendet i en grupp. Därför måste gruppterapeuten (gruppsamordnaren i en operativ grupp) mer än att endast *lyssna* analytiskt även *betrakta* analytiskt och ställa sig frågan vad som sker framför ögonen i det ”förbindelsenätverk” som är i rörelse och ömsom gestaltas, ömsom gestaltar. Denna ”observatörsroll” beskrivs i förenklad ”prematyr” form i nedanstående citat där (Pichon) berättar hur han (i tonåren) utförde sin första icke-deltagande observation - arketyp och modell för hur de operativa gruppernas samordnare utbildades:

Exempelvis samlades byns kvinnor en gång i veckan i vårt hus för att prata. Min mor deltog aktivt i dessa möten. Jag hade ordnat ett håll att se och lyssna genom. På så sätt noterade jag de motsättningar och det skeende som ägde rum i dessa grupper. Och jag tror att det var där jag - som icke-deltagande observatör - fick mina första kunskaper om hur mänskliga grupper fungerar. Man kan säga att det var en undervisning genom nyckelhålet (9).

Om således Freud grundar den klassiska analysen på att få patienten att betrakta sina egna fantasier för att sedan kunna berätta dem för analytikern, så går gruppen omvänt till väga. Och det är då gruppbehandlaren måste betrakta och tolka gruppen och dess dialog *likt en dröm* som utvecklas inför hans ögon.

Sometimes, in an early stage of group development, problems emerge that are too difficult for the group to work out (Pichon referred to them as ”unripe themes”). In this case the flow of conversation leads the group on until a relevant theme catches hold of the group. The interaction becomes deeper in that members are able to grasp their unconscious feelings and with the help from the group discover what is obstructing their ability to see reality (13).

De egna former gruppen konstruerar (och då mer relaterat till dess produktivitet och vad som växer fram) kan härvid beskrivas som ett slags "grupptext" eller "skrift" i utvidgad mening (alltså inte bara som något verbalt) som produceras i gruppen. Denna "grupptext" har förmåga att generera vidare innebörder eller mening. En implikation härav är att den innebörd som i ett visst ögonblick en viss "läsning" tillerkänner en aspekt av gruppskeendet därför inte uttömmar denna "grupptexts" produktivitet. Närmast kan man här jämföra med exempelvis drömmens "text".

Gruppens "texter" är outtömliga och det rör sig mer om något som inte har ett slut. Snarare än att vara en dold substantiell innebörd, som tolkningen bör avslöja, genererar "texten" outtröttligt innebörder, vilka i form av olika uttryck "skrivs in" inte bara i det sagda eller icke-sagda, utan även i kroppsrörelser, förflyttningar i rummet, tystnader, allianser etc och därvid formande ett komplext skeende av gruppkonfigurationer som i sin tur ständigt genererar andra mångfaldiga innebörder. Härigenom kommer en tolkande intervention, långt ifrån att vara något avslutat eller helt, snarast att ha karaktären av en *interpunktion*, det vill säga en handling som pekar på någon punkt i gruppens nät av symbolisk-imaginär produktion. Den tolkande interventionen kan peka ut någon innebörd, märklighet eller paradox. I den handlingen "upptäcker" man inte något, utan skapar snarare förutsättningar för att andra innebörder ska kunna träda fram (10).

Sammanfattande kommentar.

Förhoppningsvis kommer Tubert-Oklanders bok att bidra till ökad kunskap om en argentinsk grupptradition som i stort sett är okänd i Europa och den anglosaxiska världen (som man ibland frestas misstänka att åtminstone Sverige tillhör) – men delvis också i det egna landet, vilket framgår av nedanstående citat:

In the twenty-five years that have passed since his death, he has been largely forgotten in the world of psychoanalysis. Even though his name still rings a bell for young psychoanalysts, his works are rarely read or quoted in psychoanalytic papers. His books on groups and social psychology are ignored by many analytic group therapists, even though they are mandatory reading for those with a social bent (2).

En av Pichons målsättningar var att "demokratisera psykoanalysen" – därav titeln på hans samlade verk *Del psicoanálisis a la psicología social* (6). Tubert-Oklander etc menar dock att han misstog sig därvidlag och att hans arbete innebar något mer än så.

His work is really a breakthrough in psychoanalytic theory and practice. It is

a major contribution towards the development of a new paradigm of the human being that we so sorely need (2).

Såväl Pichon-Rivière som Foulkes - som kliniska psykiatrer och psykoanalytiker - skapade en öppning mot sociologin, filosofin och andra discipliner. Detta tillät dem att berika den vision de som psykoanalytiker hade om att konstruera ett ECRO/CROS (konceptuellt, referentiellt och operativt schema) med möjlighet att skapa förståelse och förklaring av mänskligt grupp beteende. Möjligen var även denna attityd av öppning något gemensamt för de båda pionjärerna (11).

Pichon-Rivière rörde sig dessutom inom flera områden samtidigt - psykiatri, psykoanalys, konst, tidningsskrivande. Man kanske till och med kan gå så långt som att säga att Pichon-Rivière tillhör gruppen avantgardistiska intellektuella i Argentina från början av det förra seklet och framåt - med namn som Borges, Roberto Arlt, Cortázar etc (författare som var del av den latinamerikanska litterära *boom* som benämns "magisk realism").

Stundtals kan man vid läsning av hans texter få en känsla av att det är först nu vid skiftet mellan det tjugonde och tjugoförsta århundrandet som samtiden hunnit ifatt Pichon-Rivière i hans interdisciplinära tänkande, vilket i mycket kan beskrivas som en tendens att låta interfererande kreativa aspekter uppstå i såväl teorin som praktiken (något som enligt psykoanalytikern Marie Langer skapade en viss olust och desorientering bland hans psykoanalytikerkolleger).

Pichon rör sig från en grupp till en annan ... han får vissa grupper att framträda i andra, han gör fotbollsspelare av oligofreniker, vårdare av sjuka, öppnar terapeutiska "rum" inom utbildningsinstitutioner på samma gång som han ser terapi som en läroprocess (9).

Vissa i Argentina verksamma gruppterapeuter - mer trogna det traditionella sättet att utbilda endast läkare och psykologer till gruppbehandlare och terapeuter - har tenderat att ta avstånd från det revolutionerande projekt Pichon-Rivière inledde (och som nu fortsatts av Ana Quiroga). Tubert-Oklanders etc uppfattning är att Pichon-Rivières begrepp och tekniker definitivt förtjänar att uppmärksammas även om man inte delar de implicita politiska tankar och målsättningar han hade.

En framträdande argentinsk gruppterapeut, Ana María Fernández (10), reflekterar över om man kanske snarare borde karaktärisera Pichon-Rivière som "någon som förrirrar sig utanför det institutionella" än som en "gruppolog". Vad beträffar hans gruppbidrag poängterar hon dock vikten av att inte bara stereotypt upprepa det han kommit med, utan att utveckla detta vidare.

Det bör tilläggas att namnet Enrique Pichon-Rivière tidigare – såvitt jag vet - endast förekommit i svenskspråkig text hos den som vanligt välinformerade Svein Haugsgjerd (bland annat i dennes "Den nya psykiatri"):

Pichon-Rivière är känd för det psykoterapeutiska arbete han bedrev med psykotiska patienter på 40-talet och för att tillämpa psykoanalysen i grupp- och miljöterapi, bland annat genom att inrätta ett institut för socialpsykologi (1).
--

Han är dock inte helt okänd i Sverige. För de som kommit i närmare kontakt med Göteborgs Psykoterapiinstitut är namnet välbekant i och med att man från detta institut alltsedan dess start på 70-talet haft nära kontakter med den argentinska grenen av psykoanalysen och då framförallt med "lärjungar" till Pichon-Rivière.

Del II

Operativ grupp ... gruppanalys ... operativ gruppanalys.

I ovanstående recension och presentation framgår ganska tydligt att de pichonianska och foulkesianska grupptraditionerna inte kommit i speciellt stor kontakt med varandra. När de gjort det har det stundtals blivit lite komplicerat (mer om detta här nedan). Men även mer hoppfulla möten har skett vilket denna dels rubrik anspelar på.

Mot bakgrund av en brevväxling i mitten av 1970-talet mellan Foulkes och den spanske gruppanalytikern Juan Campos (som kände Foulkes personligen sedan tidigare) bör dock något först sägas om gruppanalysen i den spankstalande världen vid den tiden. Foulkes' bok *Group Psychotherapy: Method and Principles* hade precis översatts till spanska och Campos skrev förordet till det översatta verket vars spanska titel lyder *Psicoterapia grupo-analítica: Métodos y principios*.

I denna brevväxling från 1975 (19) menar Foulkes att det existerar vissa fördomar i Sydamerika avseende vad hans gruppanalys innebär. Han hyser dock förhoppningar om att situationen med tiden ska förändras. Det främsta missförståndet består, enligt Foulkes, i att man i Sydamerika utifrån ett kleinianskt Tavistockbaserat perspektiv (den argentinske psykoanalytikern Leon Grinberg m fl) uppfattat honom som att tolkningar endast ges till gruppen som en helhet samt att bara verbal kommunikation beaktas:

... men vad jag hela tiden sagt är att i den typiska gruppanalytiska terapigruppen behandlar vi individen i hela situationens kontext, där situationen utgörs av gruppen och dess gränser. Detta innebär en skillnad i förhållande till de uppgiftsgrupper – det Bion kallar arbetsgrupper – som jag långt tidigare kallat grupper ”med en målsättning” och vilka i grunden bör ses som en grupp utifrån sin uppgift eller utifrån den större organisation den utgör del av. Den första och viktigaste experimentella studien över detta slags grupper utfördes i det första terapeutiska samhället på militärsjukhuset Northfield. Och detta skedde som något fristående från det Bion utvecklade. Vad som i vilket fall som helst är ganska okänt är att jag började behandla grupper utifrån ett psykoanalytiskt perspektiv två eller tre år innan någon annan gjorde det (19).

Ett stycke längre fram i Foulkes' brev till Campos skriver han följande:

Andra punkter med speciell innebörd i mitt upplägg var skapandet av en i grunden ostrukturerad situation samt upptäckten av den ”fritt flytande diskussion”, som uppstod mellan gruppmedlemmarna i sin helhet, som ekvivalent till ”fri association” ... Gruppens kontinuerliga uppgift består i en grad-

vis analys och ömsesidig dekodifiering av allt observerbart beteende (däri inkluderat psykosomatisk symtomatologi som sjukdomar att "ta till", olyckor etc). Det är allt detta jag benämner "kommunikation". Bearbetningen här motsvarar psykoanalysens att "göra det omedvetna medvetet". När denna bearbetning skett är *insight* möjlig och det går att formulera problemen i verbala termer. På sin tid förstod inte Grinberg m fl detta (Foulkes bör här anses på en bok av Leon Grinberg, Emilio Rodrigué och Marie Langer, som kom ut i Argentina 1957 under titeln *Psicoterapia del grupo* (Gruppsykoterapi); Foulkes skrev brevet till Campos 1975/övers. anm.) och många, speciellt i Sydamerika, tycks tro att vad jag menade rörde sig om en intellektuell tolkning (19).

Foulkes tar i brevet upp att "här-och-nu" är ytterligare något karaktäristiskt för hans upplägg:

... Jag gjorde dock aldrig detta till någon slogan eftersom det redan från början var väsentligt för mig att fokusera uppmärksamheten på såväl livets verkliga konfliktsituationer som den terapeutiska situationens. Det innebär inte att jag bortser från minnen och upprepningar från det förflutna när sådant uppträder i nuets kontext (19).

Foulkes hade, enligt Campos, förhoppningar om att översättningen skulle tjäna som introduktion av hans tänkande i den spanskspråkiga världen. Dessutom var han övertygad om att intresset för grupper i Sydamerika gick i samma riktning som hans eget. Campos medger att han själv inte var så övertygad därom vid den tiden.

Campos kom dock att ändra uppfattning i samband med att han fick kontakt med Enrique Pichon-Rivières efterföljare från *La Escuela Privada de Psicología Social de Buenos Aires* och insåg de stora likheterna mellan hur grupptänkandet utvecklats hos dessa två pionjärer inom psykoanalysen. Vad de har gemensamt (och det förtjänar att utforskas ytterligare) är att båda två (som psykoanalytiker – den ene kleinian, den andre klassisk freudian) med öppna ögon går in på det erfarenhetsfält, som den lilla terapigruppen innebär; att de gör det fria från psykoanalytiska fördomar och vågar något nytt analytiskt och vetenskapligt med gruppen i förhållande till patologi och möjlig terapeutisk förändring. Hos bägge två finns underliggande, ideologiskt betingade, personliga förhållningssätt som får dem att söka mer socialt inriktade alternativ till den "elitistiska" psykoanalytiska tillämpningen.

Något ytterligare ska dock tilläggas om den översättning (*Psicoterapia grupo-analítica: Métodos y principios*) av Foulkes, som gavs ut på spanska 1981. Utgivningen försenades en del på grund av att det inte fanns speciellt mycket intresse för gruppterapi i Spanien under 1970-talet. Det är först i och med de argentinska flyktingarna och Pichon-Rivièredisciplerna (Kesselman, Bauleo m fl) från militärjuntans Argentina i

mitten av 70-talet, som något börjar hända. Deras gruppintresse (och revolutionära attityd) från hemlandet fanns kvar och de grundade 1976 den första tidskriften i Spanien med fokus på psykoterapi och socialpsykologi: *Clínica y análisis grupal*.

Det första mötet mellan pichonianskt gruppoperativ tänkande och foulkesiansk gruppanalys tycks ha varit vid ett seminarium i Spanien den 9 december 1979. Den paneldiskussion, som då ägde rum, finns återgiven i boken *Psicología dinámica grupal*. I den boken passar Juan Campos på att göra ett viktigt förtydligande vad gäller hur man i Latinamerika talar om "den engelska skolan":

Man buntar ihop Foulkes, Bion, Ezriel och Sutherland – och glömmar då att Foulkes inte hade något med kleinianismen att göra (21).

Närvarande vid seminariet var bland annat Campos och den argentinske psykodramatikern Hernán Kesselman. Kesselman (flykting från militärdiktaturens Argentina) var en av Pichon-Rivières disciplar och väl förtrogen med det gruppoperativa tänkandet, vilket han tillsammans med en annan argentinsk psykodramatiker, Eduardo "Tato" Pavlovsky (också närvarande vid seminariet), givit en egen mer psykodramatisk form - "dramatisk multiplikation" (22). Kesselman och Pavlovsky hade vid den här tiden tillsammans med en tredje argentinare, Luis Frydlewsky, skrivit en bok om gruppsamordnarens vanda och problematiska situationer: *Las escenas temidas del conductor de grupos* (Gruppsamordnarens fruktade scener).

Mötet mellan Campos och Kesselman gav upphov till ett sjuårigt nära samarbete, som tog slut när Kesselman i mitten av 80-talet återvände till Argentina. Hybriden "operativ gruppanalys" växte fram som ett projekt ur detta samarbete.

En "operativ analytisk grupp" är en grupp, som på sig själv tillämpar såväl sina principer som metod ... Den skulle kunna uppfattas som "arbetsgrupp" (i Bions mening) eller "grupp med målsättning" (som Foulkes sade). Den konstitueras och ses även som "operativ grupp" (utifrån Pichon-Rivière) i vilken "uppgiften" fungerar som gruppens "ledare" (Juan Campos).

Man ägnade tio heldagar under 1985-86 åt att i en grupp elever arbeta med operativ gruppanalys. Resultatet av dessa erfarenheter presenterades på ett seminarium vid AIPG:s nionde internationella kongress i Zagreb 1986 under titeln: *Desde el psicoanálisis a la psicología social: Grupo Análisis Operativo* (Från psykoanalysen till socialpsykologin: Operativ gruppanalys).

Kort innan seminariet skulle börja upptäckte man dock att det inte fanns tillgång till simultantolkning. Problemet "löstes" på sätt och vis

genom sättet att sprida information om seminariet:

Vi improviserade fram stora anslag på engelska och spanska med texten: "Krig mot Babel! Kom som du är. Ta med din egen kultur. Tala ditt eget språk. Bekymra dig inte om översättning. Lita på gruppen. Låt gruppen göra översättningen!". Och det fungerade faktiskt. Folk samlades i små grupper utifrån språk och i dessa översatte en person lågmält vad som sades i salen; samtidigt översatte den personen – som språkrör för gruppen – ut till salen. Det var en mycket tillfredsställande erfarenhet. Istället för att tala TILL åhörarna om operativ gruppanalys *applicerade vi den* för att på så sätt lösa det problem gruppen hade i sina händer där, då och tillsammans (20). (Vad gäller användningen av ordet "Babel" i utannonseringen av seminariet kommenterar Campos: "Alltsedan Babels tid har problemet med ett språks dominans över de övriga funnits. Oavsett orsaker har det alltid funnits ett folk som lagt på de andra sitt språk och därmed sin kultur".)

Seminariet blev en stor framgång, inte endast genom det material som presenterades, utan också genom den upplevda grupperfarenheten.

Campos understryker att man hade vissa förhoppningar om vad ett möte mellan pichonianskt och foulkesianskt skulle kunna leda till och detta hade sina rötter i mötena mellan medlemmar från *Group Analytic Society* och *La Escuela Privada de Psicología Social* under kongresserna i Köpenhamn 1980 och Zagreb 1986.

Köpenhamnskongressen gav möjlighet till andra möten. Den första dagen improviserades ett möte mellan Pichon-Rivières och Foulkes' disciplar, något som möjliggjorts genom att Elizabeth Foulkes, Ana Quiroga, Hernán (Kesselman) och jag samtliga var närvarande (vid kongressen). Vi upprepade sedan detta vid kongressen i Zagreb 1986 och sedan, på nytt, i Buenos Aires 1995 ... Det andra mötet mellan *Group Analytic Society* i London och *La Escuela Privada de Psicología Social* i Buenos Aires (ledda av respektive Elizabeth Foulkes och Ana Quiroga) vid Zagrebkongressen blev dock inte så lyckat (som det tidigare seminariet om operativ gruppanalys/övers. anm.). Det var återigen jag och Hernán som var organisatörer. Trots våra tidigare erfarenheter och flera medverkandes flerspråkighet (vilket möjliggjorde samtidig översättning) fungerade dock inte översättningen i och med att det som sades blev fragmenterat och den sist talandes narcissistiska aspekter förstärktes. Märkligt nog upptäckte Elizabeth och Ana (som satt bredvid varandra) först efter mötets avslutning att bägge två talade flytande franska (20).

Komplikationerna vid ovannämnda möte i Zagreb återges av de israelisk-argentinska gruppanalytikerna Rippa/Rippa på följande sätt:

We were then invited to a discussion with Argentinian followers of Pichon-Rivière and group analysts from England. Most of the Argentinians spoke no English and the group analysts no Spanish. We, the Israelis who had come from South America, the Hebrew speakers, found ourselves in the middle,

trying to build bridges. At the end of the session there was a collective feeling that we had not succeeded in communicating. The Argentinians declared that they were misunderstood; the British were disappointed because they learned almost nothing about Pichon-Rivière (13).

Det framgår ganska tydligt att "Operativ gruppanalys" egentligen aldrig lämnade försökstadiet. Mycket tid ägnades dock åt projektet och många personer deltog, men ingen i egentlig mening fast grupp kom att bildas som resultat av ansträngningarna.

Ett resultat av samarbetet var prologen till en tänkt bok, som aldrig blev verklighet. Prologen fick titeln *Grupoanálisis operativo: Foulkes – Pichon-Rivière, un diálogo pendiente, un diálogo para el cambio* (Operativ gruppanalys: Foulkes – Pichon-Rivière, en uppskjuten dialog, en dialog för förändring) och innehåller bland annat denna lite "utopiska" formulering om vad en "dialog" mellan Foulkes och Pichon-Rivière skulle kunna innebära:

Att försöka föra samman koncepten "gruppanalys" och "operativ grupp" i ett slags dialog förefaller kanske mest som en lek med ord. Men precis som med drömmar – när dessa väl dechiffrerats och de mest absurda uttryck visat sig ha mening och dessutom vara betydelsefulla vad gäller undertryckta önsningar etc – kan en sådan dialog visa sig vara ett meningsfullt företag (11).

I prologen skriver Kesselman även följande om den operativa gruppanalytiska metoden:

Med bokstäverna CDR (*consonancia, disonancia, resonancia*) betecknar vi en operativ gruppanalytisk metod, vilken kännetecknas av sökandet efter konsonans (överensstämmelse, konvergens), dissonans (diskrepans, skillnad) och resonans tillämpat på en text och faktakontext.

För att framkalla resonans hos var och en av oss deltagare (något som vi önskar framkalla även hos Er som tar del av denna text) i den utbildningsexperimentgrupp vi benämnde GAO (*Grupo Análisis Operativo*) - och som vi lett och samordnat i jämförande syfte – utgick vi alltid från ett kortfattat påpekande av grundläggande konsonanser (överensstämmelser) och dissonanser (diskrepanser) mellan S. H. Foulkes' och E. Pichon-Rivières verk.

Det bör understrykas att i våra möten för att på oss själva tillämpa CDR-metoden har vi kommit att jämföra de båda författarnas verk på tre nivåer. Vi har alltså följt *tripod*-tanken och hänvisar då till Juan Campos' kommentarer i prologen till den spanska översättningen av Foulkes' bok *Group Psychotherapy: Method and Principles*. Där skrev han att " ... S. H. Foulkes verk och dess tillämpnings- och undersökningsområde begränsar sig emellertid inte bara till den lilla gruppen. Den cirkel, med vilken denna symboliseras, vidgar sig och växer fram tills att den blir till ett runt bord som alltid vilar över tripoden.

På teoretisk nivå utgörs (tripodens) tre ben av ... *the network theory of neurosis*, ... *the group matrix* (den terapeutiska situationens dynamik) samt psykoterapeuternas tränings- och utbildningsprocesser och sociala organisation. Denna sista nivå av teorin skulle jag vilja kalla för *professional plexus* och den handlar om hur den vetenskapligt yrkesverksamme, psykoterapeuten, utvecklar sin analytiska förmåga; konceptualiserar, organiserar och rättfärdigar sin praktik samt omvandlas till förändringsagent”.

Vi använder oss av denna tripod för att peka på de konvergenser och skillnader som finns mellan Foulkes och Pichon-Rivière, men också för att i ett sammanhang sätta in de överensstämmelser och skillnader som de själva ville markera i förhållande till sin egen epoks teoretiker (11).

Tyvärr blev detta det sista Campos och Kesselman gjorde tillsammans och av det hela återstår i stort sett endast denna prolog, som Kesselman infogat i sin bok *La psicoterapia operativa. Crónicas de un psicoargonauta* (Operativ psykoterapi. En psykoargonauts krönikor) (11). Här nedan följer vissa delar av prologen i sammanfattad form:

Utan tvivel är det så att Freud var väl medveten om att neurotikerens behandlingsmotstånd samt samhällets motstånd mot psykoanalysen berodde på rädsla för förändring, en förändring som för individ och samhälle skulle innebära att överge gamla mönster (hur inadekvata och kostsamma dessa än var, men trots det ändå innebärande trygghet) samt att utsättas för den rädsla som väcks när man vågar sig ut på något nytt och okänt – utan att vara säker på att ha nödvändiga verktyg för att bemästra detta nya.

Det är svårt att tänka sig en förändring utan att samtidigt beakta det förändringsmotstånd som därvid väcks; ett förändringsmotstånd som blir desto starkare ju mer revolutionerande förändringen uppfattas vara. Dessa motstånd finns förankrade i individens inre och baseras på psykologiska processer som uppprepningstvång och överföring. På samhällsnivå sker motståndet via ideologiska ytstrukturer och dessas institutionella sammanflätningar med förändringsnegativa värderingar och intressen.

I den psykoanalytiska organisation, som Freud skapade i syfte att vidareförmedla och utveckla psykoanalysen, uppträder den motsägelse, vilken psykoanalysen i form av terapi med så stor möda söker undvika, nämligen överföring och förändringsmotstånd. Troheten mot Freud tycks i den organisation han skapade vara svår att förena med vetenskaplig självständighet för dess medlemmar. Så ser också det drama ut som såväl S H Foulkes som E Pichon-Rivière tvingades söka hantera under sina liv; den ene formellt skolad som freudian, den andre som kleinian och båda medlemmar i till IPA anslutna analytikersällskap.

När S H Foulkes och E Pichon-Rivière gick den gruppterapeutiska vägen var de därför tvungna att mer eller mindre "röra sig i analytikersällskapens marginaler" – och utan att bli alltför mycket uppmärksammade. Det institutionella förtrycket (från IPA) bevisas av det faktum att dessa två gruppanalysens pionjärer – trots att de var samtida och djupt invecklade inom samma område – aldrig fick tillfälle till en kreativ och ömsesidigt berikande dialog. Som uppgift är detta något som lämnats kvar till deras elever – och denna uppgift utgör också den "uppskjutna" dialog vilken kan tänkas leda till en dialog inriktad på förändring.

Operativ gruppanalys svarar mot en önskan hos de, som var våra *maestros* (upptagna som de var av behovet av att få till stånd en förändring, svårigheterna därmed och den frånvaro av individuell och samhällelig förändring som döljer sig bakom flykten in i neuros) att våga ta sig från individualpsykoanalysens bekväma divan till den konfliktfyllda samhällsverklighetens arena, vilken gör sig märkbar när man i terapeutiska, lärande eller samhällsombandande syften, helt eller delvis, frigör orden i den lilla gruppen ... Neurosens radikala bot (i det att man övervinner förändringsmotstånd och möjliggör psykoanalytiska framsteg) handlar vare sig om ren psykologi eller tillämpad analys, inte heller om individualanalys eller gruppanalys: det är fråga om *operativ analys*, det vill säga en analys som fungerar, når sina mål och gör det på det mest ekonomiska, rättvisa, effektiva och snabba sättet (11).

The network theory of neurosis formar det första benet i vad Foulkes benämner "tripod". När han utarbetar denna teori skapar han sitt "plexus"-koncept (Definition av "plexus" från S. H. Foulkes: Gruppanalytisk psykoterapi: "Vad detta innebär är att ett relativt litet antal människor, däribland familjen, grupperar sig dynamiskt efter hand som behandlingen fortskrider, kring den centrala personen – patienten – framför allt i samband med hans konflikter, vilka är signifikanta för den störning för vilken han har vänt sig till oss" (23)). Parallellt härmed skapar E Pichon-Rivière, vid utvecklandet av sin teori om den enda sjukdomen och begreppet (inre och yttre) gruppsslig humanekologi, konceptet "förbindelse" (Definition av "förbindelse" från *Diccionario* (8), en "ordlista" med Pichon-Rivières centrala begrepp: "Jag definierar 'förbindelse' som en komplex struktur bestående av ett - i form av kommunikations- och läroprocesser - ömsesidigt samspel mellan ett subjekt och ett objekt ... Förbindelsen ses som ett protolärande och bärare av de första sociala erfarenheterna, vilka konstituerar subjektet som sådant".) kring vilket han organiserar hela sin teori. Precis som plexus är centralpunkt i Foulkes teorinät är förbindelsen centralpunkt i Pichons.

Tripodens andra element utgörs av "den gruppdynamiska matrixen". Hos Pichon motsvaras denna av koncepten "den operativa gruppens inre organisatörer" (drivkraft, behov och önskan satt i relation till uppgiften).

Uppfattningen "transpersonalitet" och "resonans" hos Foulkes kompletterar och möjliggör en större förståelse av Pichons idéer om "horisontalitet" och "vertikalitet", vilka kulminerar i begreppen "språkrör" och "emergent". Foulkes och Pichon överensstämmer vad gäller att benämna detta komplexa fenomen av koncept med namnet "grupprocesser".

I denna tripodens andra ben är det av intresse att poängtera en aspekt där det finns en parallellitet mellan dessa två teoretiker. Både Foulkes och Pichon-Rivièrè, som kliniska psykiatrer och psykoanalytiker, skapar en öppning mot sociologin, filosofin och andra discipliner.

Dock finns vissa skillnader dem emellan. Foulkes erkänner betydelsen av fältteorin – Kurt Lewins – vid utvecklandet av en aktiv undersökning av gruppdynamiken; likaså erkänner han det betydelsefulla i W R Bions arbeten. Dock pekar han på att man inte ska se det som att hans egna koncept kommer från dessa båda teoretiker. Vad Kurt Lewin och termen gruppdynamik beträffar använder Foulkes till skillnad från denne termen i Freuds bemärkelse – dvs omedveten dynamik – och det är för att ej blandas ihop med Lewin som han myntar termen "grupprocesser".

Han poängterar också skillnaden i förhållande till Bion. Dennes små "studiegrupper" och koncept "gruppdynamik" tar andra vägar i och med att det som upptar Bion är att – i ljuset av "psykoanalysens moderna utveckling satt i relation till Melanie Kleins arbete" – undersöka den konceptualisering Freud gör vad gäller mänskliga grupper. Därför genomför han sina gruppexperiment. I det syftet utarbetade Bion en experimentell metod; det tycks dock som att han aldrig var alltför övertygad om att hans teknik skulle kunna fungera till att leda terapeutiska grupper. På denna sistnämnda punkt skiljer sig Bion och Foulkes åt.

Foulkes söker inte översätta Freud till Melanie Kleins språk och han var dessutom övertygad om att man med hans teknik kunde leda såväl terapeutiska som andra grupper. Foulkes ger *unlearning*, nyinlärning och gruppkommunikation en grundläggande roll i sin teori. Emellertid tillstår han ingen annan pedagogisk influens än Kurt Goldsteins Gestaltpsykologi (Kurt Goldstein, med vilken Foulkes samarbetade i Tyskland, var neurolog och psykiater). Den-

ne betraktade det centrala nervsystemet som ett nät (*network*), en apparat som alltid fungerar som en helhet och vars aktivitet kan förstås när man använder principerna "figur och bakgrund" från Gestaltpsykologin. Foulkes lade sig förutom dessa idéer till med sociologen Norbert Elias' (boken *The civilizing process*). Han var vän och kollega till denne under många år. Som Malcolm Pines säger: "Foulkes originalitet utgörs av den kreativa syntesen mellan psykoanalys, gestaltpsykologi och sociologi som teoretiskt fundament i hans kliniska arbete".

Pichon-Rivière erkänner de enorma skillnader som funnits i förhållande till olika teoretiker, vilka haft betydelse för hans tänkande och vid skapandet av "den upp-och-nedvända konen" (en vektorsfigur i vilken Pichon symboliserar grupprocessens sex konstanter: anslutning/tillhörighet, samarbete, tillämplighet/relevans, lärande, kommunikation och *telé*):

- Moreno med sina koncept "telé" och "dramatisk scen";
- Kurt Lewin och T-grupperna; Gestaltteorin;
- G H Mead, nordamerikansk socialpsykolog vars vikt Pichon underströk vid utbildningen av socialpsykologer;
- Bateson och hela Palo Alto-skolan, vilka Pichon skiljer sig från i synnerhet på grund av att han (liksom Foulkes) är psykoanalytiker, samt genom hur han hanterar teorin om det omedvetna och överföringen i ett grupperspektiv - men från denna riktning tog han också uppfattningen om familjegruppens sjukdom som patologisk enhet, den identifierade patienten som möjlig förändringsagent i familjegruppen, uppfattningen om "familjehemligheten" och "det grundläggande missförståndet" som "kortslutare" av kommunikationen etc;
- från Levi-Strauss och Kulturanthropologin vikten av att analysera familjegruppens olika generationer;
- från sociologin och filosofin: Marx, för användandet av den dialektiska metoden i tänkandet och förbindelsen;
- från pedagogiken: Gastón Bachelard för koncepten *unlearning*, återinläring och undervisning (lära sig att tänka, lära sig att lära, lära sig att undervisa) och hinder (epistemologiska och epistemofiliska);
- från den sartreanska filosofin och dess integrerande av olika

grupptempus;

- från litteraturen, framförallt Isidore Ducasse (Conde de Lautréaumont) i sina fördjupningar av "det kusliga" (se Freuds essä "Det kusliga").

Samtliga dessa influenser förklarar Pichons stora passion för att konstruera en konvergerande epistemologi i syfte att förstå, förklara och korrigera mänskligt beteende. Kanske är denna attityd av öppning gemensam för såväl Pichon-Rivière som Foulkes. Pichon är mer upptagen av uppgiftslösningen i den operativa gruppen, medan Foulkes främst intresserar sig för demokratin i utvecklingen av den gruppanalytiska gruppen.

Tripodens sista ben, det "professionella plexus" – hur den vetenskapligt professionelle, dvs psykoterapeuten, utvecklar sin analytiska attityd; hur han konceptualiserar, organiserar och rättfärdigar sin praktik och omvandlas till terapeutisk förändringsagent -, uppenbarar såväl överensstämmelser som skillnader mellan Pichon och Foulkes.

Ingen av dem lämnade IPA trots att båda tvingades utföra sina experiment inom grupp- och socialpsykologi utanför denna institution - Foulkes i Northfield och Maudsley i England samt Carolina i Förenta Staterna; Pichon-Rivière på *Hospital Neuropsiquiátrico* i Buenos Aires och inom andra institutioner i Latinamerika. Båda skapade egna privata institut, vilka gjorde det möjligt att utvecklas och att utbilda människor: Foulkes med *Group Analytic Society* och Pichon med sin *Primera Escuela Privada de Psicología Social*. Trots likheter vad gäller vilka att utbilda ägnar Foulkes sig främst åt att utbilda grupppsykoterapeuter (psykoanalytiker) medan Pichon huvudsakligen inriktar sig på att utbilda socialpsykologer.

Utifrån ovan sagda kan man i stor utsträckning också förstå de likartade och skiljaktiga vägar dessa båda *maestros* disciplinar kom att ta. I Syd- och Mellanamerika ger Pichon upphov till utvecklandet av morenianer, freudianer, kleinianer, lacanianer, systemiker, gestaltiker, analytiska psykodramatiker etc; inte bara professionella utövare från olika strömningar inom den dynamiska psykologin, utan också representanter för discipliner som omfattar de mest skilda samhällsområden: utbildning, arbete, förströelse, hälsa etc. Man ska inte glömma att Pichon hävdade att gruppen är som mest operativ när den är homogen i uppgiften och heterogen till sin sammansättning. Foulkes' projekt däremot blev att föra psykoanalysen in i gruppen (i synnerhet den terapeutiska gruppen); med den gruppanalytiska uppfattningen att arbeta i små- och

mediangrupper samt med viss homogenitet i sammansättningen av gruppen och dess medlemmar (vare sig grupperna bestod av patienter eller psykoterapeuter). Hans inflytande kan märkas i varje psykoanalytiskt inspirerad gruppströmning i Europa eller Nordamerika och delar av Sydamerika; i utbildningen av gruppledare inom olika områden (speciellt i terapier som rör familjegrupper och psykoterapi).

I realiteten kom Campos' och Kesselmanns spansk-amerikanska samarbete att sträcka sig mellan kongresserna i Köpenhamn 1980 och Zagreb 1986. Campos reflekterar över om det främsta hindret för att "tänka ihop" en operativ gruppanalys bestod i de bindningar man hade till respektive "moderorganisation" (för Campos' del engagemanget i *Group Analytic Society* och för Kesselmann ansträngningarna att få igång *Escuela Española de Psicología Social* i Spanien).

Sammanfattningsvis definierar Juan Campos samarbetet mellan honom och Hernán Kesselmann som "ett oväntat möte och en oförutsedd separation" (19).

Till slut några ord från Ana Quiroga om hennes bild av Pichon-Rivière och Foulkes från min intervju med henne 2002:

Jag har läst Foulkes och hans tankegångar är mycket intressanta. Hans tänkande är mycket rikt. Det är ett tänkande som var helt tystat under många år. Ingen här visste om att det fanns en engelsman förutom Bion! Jag lärde känna Foulkes tänkande ... jag var då i Danmark ... Köpenhamn 1980.

Först och främst måste jag säga att Bion bidrog med mycket intressanta saker vad gäller grupptemat ... men sedan lämnade han detta med grupper. Foulkes fortsatte emellertid att intressera sig .. han dog under en gruppsession, eller hur? Och sedan gavs möjligheten till spridning av särskilt Foulkes idéer i Europa. Jag vet att många människor i Östeuropa också influerades av Foulkes (7).

Vad beträffar Foulkes begrepp "matrix" och Pichon-Rivières begrepp "förbindelse" eller "nät av förbindelser" uttrycker Ana sig på följande sätt:

Från början analyserar ju Pichon förbindelsen mellan två personer, eller hur – men med en referens till en tredje. Det finns med andra ord alltid en annan med ... och denne andre är inte densamme för dig som för mig.

Men – jag skulle nog säga att det koncept hos Pichon som ligger närmast Foulkes' matrixkoncept är detta nät av förbindelser med sina sammanbindningar ... som etableras utifrån en ömsesidig internalisering eller en ömsesidig inre representation ... och med ett annat koncept som då skulle vara den inre världens gruppstruktur. Jag tror att detta är två punkter som ligger

varandra mycket nära ... i praktiken överensstämmande. En skiljaktig konceptualisering, men jag uppfattar att den centrala idén är mycket snarlik (7).

I den pichonianska gruppansatsen finns hela tiden samhället närvarande (därav referensen till "en tredje" i citatet här ovan) – såväl när det handlar om gruppterapiinriktade insatser som när det handlar om att gå ut mer direkt i samhället.

Del III

Ana Quiroga, samhällsutvecklingen och den operativa gruppens aktualitet.

I ett samtal jag hade 1997 med en av Pichon-Rivières disciplar, Angel Fiasché (psykoanalytiker och psykiater), kom han in på Ana Quiroga, den operativa gruppen och det pichonianska tänkandet av idag.

Om man betraktar den pichonianska idévärlden av idag så domineras denna av Ana Quiroga och hennes skola för operativa grupper. Det handlar emellertid då inte om *psykoanalytikern* Pichon-Rivière. Fokus ligger istället på operativa grupper, teorin om lärande och psykosociala konflikter - inte på patologin. Parentetiskt bör här sägas att psykosociala konflikter är liktydigt med sociala konflikter.

Från Ana Quiroga och hennes skola görs det försök att genom att få in Pichons filosofi i universitetsvärlden göra den officiell ... skapa ett slags "karriärväg" på universitetet för den. När jag var nationellt ansvarig för mentalhälsovården i Argentina försökte jag hjälpa Ana Quiroga så att hennes skola i socialpsykologi skulle få med universitet jämbördig status. Emellertid var psykologorganisationen i Buenos Aires motståndare till detta. För att kunna accepteras av psykologin i Buenos Aires måste man vara psykoanalytiker och 70 % av dessa är lacanianer. När man talar om de som går till socialpsykologin handlar det om en annan värld än universitetsvärlden. Det är en blandning av olika samhällssegment - allt ifrån hemmafruar till avancerade universitetsutbildade. Genom att det är på det här sättet finns fördelen att man har med alla sektorer i samhället ... och Ana Quirogas skola har med såväl rika som fattiga, välutbildade som utbildade etc. De ryms alla där ... Även på vissa håll inom Tucumanområdet finns Pichons skola. Den utgör en sociopolitisk rörelse ... ett nytt sätt att tänka i Argentina ... i linje med Pichons eget (24).

Fiasché menar att Ana Quiroga var den som stod Pichon-Rivière närmast av samtliga de personer som fanns omkring honom under de senare åren av hans liv. Hon var en person som verkligen förstod hans idéer.

Quiroga är dock främst filosof och inte psykiater. Det har hjälpt henne att generalisera och sprida Pichons tänkande inom hela det argentinska samhället. Det handlar som tidigare nämnts om ett nytt sätt att tänka och är kopplat till Pichons mer filosofiska idéer (24).

Jag träffade Ana Quiroga på *Escuela de Psiquiatría Social, Dr. Pichon Riviere* i Buenos Aires 2002 för en intervju och frågade henne bland annat om konceptet "operativ grupp" och hur det ser ut idag jämfört med tidigare:

Ana Quiroga: Vilka drag som har förändrats? Jag tror att det essentiella

när man söker komma fram till en definition av ”operativ grupp” är att dess fokus är uppgiften. Och jag uppfattar ”uppgift” som något komplext med flerfaldiga dimensioner. I vissa ögonblick kan det som tas upp handla om vad som finns i det explicita kontraktet. Vid andra tillfällen arbetar man med fantasierna ... de olika ångestformerna ... överföringen ... förhållandet till ramen och till den institutionella miljön. Jag tror att detta kännetecknar vad som är essentiellt och specifikt i den operativa gruppen – och det har inte förändrats.

Däremot har olika andra saker förändrats. En av dessa är möjligheten att inkludera andra interaktionsformer än den verbala, exempelvis något som Pichon såväl funderade över som värderade en del – psykodramat ... att arbeta med rollerna och med en konflikt genom dramatisering

Allt detta har utvecklats mycket längre än under Pichon-epoken. Det innebär dock inte att de handlingsinriktade teknikerna skulle dominera över de verbala. Dessa är fortfarande oerhört viktiga ... men ibland är det så att man behöver tillgång till andra medel ... något ”verktyg” som innefattar andra modaliteter, men där samordningsperspektivet bibehålls och där gruppuppgiften hålls kvar kring vad som är uppgiftskonceptet. Men det är dock inte så att detta nya skulle ändra på den operativa gruppens uppgifter.

Något annat som också förändrats åtskilligt är grupperna. Formerna för det ”gruppsliga” har gradvis förändrats under de sista fyrtio åren. Jag har undersökt hur dessa drag förändrats ... exempelvis hur det ”gruppsliga” var bland oss under perioden av militärdiktatur, där gruppen hade en såväl omedveten som ganska medveten innebörd av att vara en tillflyktsort ... eftersom det inte fanns så många platser där man på ett tryggt och konfidentiellt sätt kunde möta ”den andre” etc. Nåväl, relationerna mellan människorna präglades av detta behov av tillflyktsort. Och relationerna blev mer av primärrelationer. Överföringen blev mer primitiv och intensiv. Vi som utbildare arbetade med detta som egentligen kommer från Hernán Kesselman – ”samordnarens fruktade scener” ... det handlade om skräckinjagande scener. Regressionsnivåerna var mycket intensiva. Och sedan blev vi varse att dessa scener hade mycket att göra med det förfärliga som hände på samhällsnivå ... och att detta satte mycket skräckinjagande upplevelser och fantasier i rörelse hos gruppmedlemmarna. Det här stöter man inte på idag.

S L: Kunde man prata om allt i grupperna under militärdiktaturen? Eller var man tvungen att använda själv censur för att inte någon skulle komma till skada?

A Q: Två saker skedde. I ganska stor utsträckning fanns det konfidentialitet och trygghet. Det var möjligt att tala. Men sedan fanns det ögonblick när detta saknades och relationerna präglades då av viss misstro.

Det var mödosamt att sätta samman grupper i och med att det fanns en hög grad av idealisering. Under denna och påföljande period kunde man iaktta det fenomen Anzieu talar om som ”gruppillusionen” ... att ”vi är alla en och vi är fantastiska etc”. Det uppstod föreställningar om att gruppen var ett ob-

jekt. Idealiseringen var stor beroende på ångest, ensamhet och rädsla. Under den perioden tänkte jag ofta på något som René Kaës säger om att "en av de fantasier som finns om att vara i en grupp är att man tillhör en kropp som varken kan gå sönder eller dö". Bland oss fick detta en mycket speciell innebörd ... att uppleva fragmentering eller dödsskräck eller något värre än döden ... alltså att försvinna ...att man inte kan föreställa sig vad det är - allt detta var i högsta grad närvarande bland folk. Vi som hade med psykologi att göra och de som befann sig under utbildning blev mycket förföljda.

S L: Det handlade om verkliga händelser ...?

A Q: Det var något reellt som ytterligare späddes på genom förekomsten av beväpnade grupper. Detta med grupper var inte något som uppskattades av makten. Därför attackerades olika former av sammankomster - och grupper var något misstänkt. Det här skedde under den period när vi började komma igång med arbetet. Pichon kom att uppleva en del av den här perioden. Han dog 1977 och det här började växa fram mellan 1975 och 1977. Vi började då uppfatta dessa innebörder av det "gruppsliga" ... detta sökande efter tillflyktsort ... "livmodersgruppen" som tillflykt ... därefter motsättningen mellan intensiv fruktan och begär ... och så mobilisering av det regressiva.

Under 80-talet fanns inte lika stor regression i grupperna. Där fanns en sorts solidariskt fungerande etc, och man började sätta ord på mycket av det som förtigits under den föregående perioden under vilken jag knappast tror att man talade om allt. Det fanns många som aldrig berättat vad de varit med om ... eller om vad de personligen eller deras familjer utsatts för ... mycket svåra saker. Och så kom då den här perioden när man använde mer ord och det fanns större möjligheter till kommunikation eller att berätta. Sedan fanns hela 90-talsperioden - med mycket fragmentering och motstånd mot det "gruppsliga".

S L: Som reaktion?

A Q: Som reaktion eller som omvärdering av vad ens "nästa" är. Vad är "den andre"? Om man tänker på att marknadens lag säger att "den andre" är en rival ... även detta fanns i luften. Samhället gick igenom en period av exalterad individualism ... och det gynnar inte "gruppslighet". Man sökte det "gruppsliga", men det kostar också på ... det kostar på mycket att acceptera skillnader ... att gå igenom en dialog där detta går att göra explicit. Att ge uttryck för skillnader (mellan människor) är fortfarande något som är mödosamt (7).

Som man kan notera i ovanstående intervju finns det ett stort samhällsengagemang hos Ana. Samhällsperspektivet finns hela tiden närvarande i hennes reflektioner kring grupper och därför tycks det logiskt att i det följande vidga perspektivet en aning och låta just den samhällsbakgrund de operativa grupperna idag arbetar inom framträda tydligare.

Dagens situation i Argentina har till stora delar kommit att präglas av

de senaste 40 årens händelser: militärdiktaturen och den desillusionering som följde därefter med demokratins återinförande (men där de skyldiga för brotten under militärdiktaturen - på grund av en amnestilag under 80-talet - ej kunnat dömas; idag finns dock vissa tecken på att detta ska bli möjligt), hyperinflationen under 90-talet, ökande fattigdom och ett växande främlingskap i samhället. Ana Quiroga menar att samtliga dessa historiska händelser varit traumatiserande och mycket skadliga psykologiskt sett:

Vår senare historia utgörs av en rad kritiska förhållanden. Återvändandet till de demokratiska institutionerna innebar att hoppet väcktes till liv, med återskapandet av organisationsformer och samhälleligt deltagande samtidigt som samhället var sårat och desillusionerat in i märgen ... varpå den hyperinflation som sedan följde kom vardagslivet att hamna i kris med åtföljande anomi och förlust av referenter och normer. Vi har ännu inte lyckats mäta den grad av psykologisk skada och söndertrasade sociala nät som dessa upprepade slag åstadkom hos en samhällsindivid (-subjekt), vilken på nåd och onåd upplevde sig utsatt för olika händelser. En situation utvecklades som i svindlande rytm kom att pendla mellan känslor av förlust, attack och förvirring. Att i denna situation söka identifiera farans källor och definiera "förföljaren" tycktes åter skapa ordning i en värld som blivit kaotisk. Men på så sätt uppstod i vårt land också en djup spricka i de sociala banden samtidigt som "stabilitet" förvandlades till något absolut i motsats till den desorganiserande och smärtsamma upplevelse som kaoset åstadkommit (Ana Quiroga: Notas a la actitud dialogal en Monseñor Angelelli. Internet-text).

Det "vardagliga" kom att kännas främmande och det är en situation som råder ännu idag. Ty där detta "vardagliga" tidigare formulerades och besvarades i just vardagen och där samhällets minne gav ett "naturligt" svar – där finns idag ett "tomrum", vilket blivit synligt inte minst under senare år ("översatt" till vår tid handlar det – förutom om skeendet i Argentina - om effekterna av den nya världsordning eller globalisering som växt fram efter 90-talet, Berlinmurens och den så kallade realsocialismens fall etc). Vad som skett är att en tidigare ordning destrukturerats varpå en ny *emergent* och situation framträtt som kommit att påverka såväl samhälle som individ.

I samhället har depressionerna ("möjligen dagens dominerande patologi") alltmer ökat och ännu utan tecken till avmattning. Ett annat fenomen, som orsakar många psykiska och fysiska problem/patologier, utgörs av vad som skulle kunna kallas "överanpassningsprocesser". En människa, som överanpassar sig, tenderar att ge "svar" på omgivningskraven som överstiger hennes förmåga. Bakgrunden till detta är att hon bär på en skräck för att "osynliggöras" genom att inte passa in socialt. Hon får panik ("ytterligare ett av vår epoks stora syndrom") på grund av att inte förmå, av att stå utanför samt med en känsla av att "falla i det oändliga". Dessa fenomen i sin tur har att göra med omorganisationer inom arbetslivet, arbetslöshet, svårigheter att komma

(tillbaka) ut i samhället samt föreställningar om att detta skulle vara ett "irreversibelt öde".

När tillhörighet och andras stöd samt förbindelser till institutioner och grupper försvagades blev människorna alltmer isolerade. "Det är ett intressant faktum", säger Ana, "att patologier, som har med isolering att göra, uppträdde just under 90-talets första år". Upplevelser av extrem sårbarhet växte fram och dessa gör att människan känner sig utsatt samt rädd för konflikter och olikhet. Fantasier uppträder om egen eller andras undergång om det skulle komma till konfrontationer. Och följden blir att man stänger in sig i sin egen värld.

I sitt samarbete med de arbetslösas organisationer har Ana Quiroga under senare tid kunnat notera att folk börjat bli alltmer kritiska mot institutionerna i samhället och att man inte längre accepterar som tidigare. Hon ser den fattigdomsprocess, som Argentina genomgått under de senaste åren, som en "gränssituation", vilken hade den effekten att människorna började kämpa för det som tillhörde dem och att de – som en konsekvens av sin kamp – också fick en ny syn på samhällsinstitutionerna. "Och att kämpa för sina rättigheter är något sunt", påpekar Ana.

För en ny generation handlar det om att ändra villkor och sociala relationer mellan människor och en tro på att detta får en multiplikatoreffekt. En del säger att sånt bara är en uppdatering av 1990-talets individualism och fokus på identitetspolitik men skillnaden är att de flesta nu, åtminstone i krisens Argentina, insett att detta är en kollektiv, inte individuell, process – det är inte jag som måste förändras utan mitt bostadsområde, mitt arbete, min familj, hela mitt sociala sammanhang ... När det stolta Argentina imploderade ekonomiskt och exploderade socialt blev efterspelet symboliskt både för den nyliberala epokens slut och för en ny sorts organisering. Kärnan i den senare ... är brottet med det hierarkiska tänkande som länge präglade Latinamerika och för Argentina är vågen av arbetarstyrda företag det skiftets viktigaste tecken. Kontinenten genomlever inte bara en ekonomisk och social kris utan också, några skulle säga framför allt, en representativ kris ... ingen kan längre göra anspråk på att tala å någon annans vägnar, inte intellektuella, inte partier, inte presidenter, inte marknaden (Linton M.: Americanos. Ett reportage om Latinamerikas nya rebeller. Atlas. Stockholm 2005).

När folk började tro att man kunde förändra saker och ting kom man också att börja återuppbygga de sociala nätverk som brutits ner framförallt från slutet av 80-talet i och med "den nya världsordningen". Globaliseringsmodellen bär nämligen med sig paradoxen att "kräva" fragmentering av såväl individ som samhälle på grund av sitt framlyftande av individualism, personliga framgångar etc som något viktigt, varvid alla solidariska projekt, som tar hänsyn till "den andres" behov, faller. Denna nedbrytning av det sociala nätverket bekräftar, trots sin betoning av individen, egentligen inte denne som människa; hon blir paradoxalt

nog mer sårbar. Ett grundläggande psykiskt behov hos människan är nämligen att känna sig tillhörig och att få stöd.

Vissa människor, som "fallit ur" samhället, osynliggörs i den här processen och det är just dessa osynliggjorda (bland annat fenomenet *piqueteros*; fattiga, arbetslösa etc som sätter upp illegala vägspärrar och på så sätt syns) som under senare år med olika illegala aktioner sökt att åter träda fram och bli synliga i samhällets ögon.

Quiroga menar att denna process blivit möjlig genom att människor åter börjat tala med varandra och handla tillsammans i grupp, varvid känslan av tillhörighet stärkts samtidigt som det tidigare så sargade självförtroendet blivit bättre (ökad jagstyrka). Hon menar att man idag börjat ifrågasätta samhällsordningen och utesluter inte att detta skulle kunna vara början till en samhällsförändring.

I vår praktiska verksamhet som socialpsykologer har vi kunnat bevittna hur nya sidor av subjektiviteten växt fram och förstärkts ... och bland dessa en rörelse kännetecknad av ett "återerövrande" av och förstärkande av identifikation och band som söker övervinna fragmenteringen i samhället (Ana Quiroga: Ponencia Jornadas Psicología Social de Homenaje a Enrique Pichon Rivière).

Såväl praktiskt som teoretiskt är Ana Quiroga, som nämnts, i hög grad engagerad i samhällsfrågor i Argentina (och för övrigt hela Sydamerika); i sitt tänkande utgår hon därvid från individen (subjektet) i förhållande till den sociohistoriska ordningen (ett "klassiskt" pichonskt perspektiv). Med hjälp av den socialpsykologi hon tillsammans med Pichon-Rivière började bygga (och uttryckt som kritik av vardagen) söker hon nå en förståelse av samhälls skeendet nu i globaliseringens tidsålder.

Jag tror att vi med samhällsvetenskaperna som utgångspunkt måste lära oss den läxa vår genomlevda historia givit oss; den läxan utgörs av det nödvändiga i en precis och rigorös analys av det framväxande (emergerande) varvid det är av vikt att skilja ut det i verklig mening nya från sådant som till det yttre ter sig som nyheter. Härvid måste vi avtäcka "inbäddade" dominansdiskurser samt utforska ursprung, riktning och karaktäristika hos de förändringsrörelser, vilka – trots att många anstränger sig för att förneka deras existens - idag intar en central plats i samhällslivet (Palabras de apertura de Ana Quiroga en las Jornadas de Homenaje al Dr. E. Pichon-Rivière).

Den första kongressen i Europa, som specifikt handlade om den operativa gruppen ("Den operativa gruppens aktualitet"), ägde rum 2006 i Madrid. Jag var själv med på Madridkongressen och skrev efteråt en sammanfattning om mina intryck. Dessa finns på min hemsida

www.pichon.se under titeln: "Tankar om och kring kongressen *Actualidad del grupo operativo*".

Ett stort antal texter (på spanska och italienska) från kongressen finns utlagda på nätet:

www.area3.org.es/htmlsite/area3.asp

Jag har översatt ett par av dessa texter och de finns utlagda på min hemsida: "Men – vad handlar det om?" och "Bauleo. Inledningsanförande".

I sitt inledningsanförande diskuterar Armando Bauleo - den ledande personligheten på kongressen (han avled 2008) och ytterligare en av Pichon-Rivières disciplar; boende i Italien alltsedan han flydde från militärjuntans Argentina - bland annat två möjliga innebörder i kongressrubrikens "Om den operativa gruppens aktualitet": den första handlar om de villkor den operativa gruppen av idag lever under, den andra - och utgående från dessa villkor - om vad som idag händer med gruppernas "operativa förmåga".

Nedanstående utdrag ur anförandet får tjäna som något av en aktuell positionsbestämning vad gäller konceptet operativ grupp och också som slutpunkt för denna framställning:

Från början utgick den operativa gruppen från en "primitiv" erfarenhet på ett mentalsjukhus i Buenos Aires någon gång på 40-talet (en "mytisk" födelsemmodell) - och de operativa gruppernas idé och praktik kom därefter att genomströmma olika regioner eller länder; vidare etablerades ett stort antal skolor, konferenser, seminarier, studiegrupper likaväl som institutions- och samhällspraktiker. Sistnämnda omständighet bör dock inte sammanblandas med att det samtidigt skulle ha skett en ökad begreppslig och praktisk "förtätning", som idag berikar det operativa synsättet. Snarare finns ett stort avstånd mellan ovannämnda utbredning och en mager begreppslig utveckling.

Noteras kan att det inte saknas texter; dessa fokuserar dock främst på gruppoperativa tillämpningar och observationer kring hur den operativa gruppen fungerar under olika förhållanden. Härvid har man sökt tänka vidare kring de möjligheter som denna typ av grupper öppnar. Tyvärr förekommer också mer eller mindre "vulgariseringar" av metoden i form av rena beskrivningar, som vittnar om antingen brist på teoretisk bearbetning alternativt förändringsmotstånd hos textförfattaren avseende att gå vidare från den manifesta nivån.

Vi kan sluta oss till att de operativa grupperna inte uppkom endast för att studera gruppdynamikens inre rörelser, utan även för en yttre värld och en kontext; som metod eller instrument för att utforska och intervensera inom ett av socialpsykologin utformat fält. Den *praxis* gruppen utvecklar kommer

att undersöka kontexten i dess olika kvaliteter; denna undersökning kommer i sin tur att omvandla såväl kontext som de gruppsliga former i vilka man intervenerat. Vi ställs således i dessa ögonblick inför frågor och "krav" som - utgående från nuet - bör ge nya innebörder åt vårt "koncept" (det gruppoperativa) och dess historia.

Grupperna framträder som en kollektiv situation bearbetad i kollektiv form. Det förbindelsebegrepp Pichon-Rivièrè lanserade försåg honom med ett element - ett "plus" - för att kunna gå in i dessa kollektiv som inte bara är gruppsliga, utan även institutionella eller samhälleliga.

När vi blickar mot den operativa gruppens aktualitet finns tre grundläggande frågor att beakta: uppgiftstanken, förståelsen av det latent (såväl i handlingen "att förmedla" som "att ta emot") och hanterandet av begreppet "emergent".

Vår socialpsykologis "världsåskådning" vävs samman med begreppsapparaten och gruppernas praktik. Man bör komma ihåg att Pichon-Rivièrè var och förblev psykoanalytiker; den "analytiska apparaten" utgjorde hans inre grupp i verksamhet. Tilläggas skall att han aldrig nöjde sig med en klinisk metodologi enbart anpassad till den individuella privata mottagningen.

Vi definierar oss som socialpsykologer och inte som gruppbehandlare - även om vi under vissa särskilda omständigheter accepterar sistnämnda benämning eller definition (25).

Litteraturförteckning

- (1) **Haugsgjerd, S.** Den nya psykiatrin: bakgrund och utveckling. Stockholm. Prisma, 1988.
- (2) **Tubert-Oklander, J. & Hernández de Tubert, R.** Operative Groups. The Latin-american Approach to Group Analysis Jessica Kingsley Publishers. London and New York. 2004. International Library of Group Analysis 24.
- (3) **Actualidad Psicológica.** Diálogo con Ana Quiroga. Pichon-Rivière entre la psicología social, el proceso de aprendizaje y Lacan. (Samtal med Ana Quiroga. Pichon-Rivière mellan socialpsykologin, läroprocess och Lacan. No 133, Junio de 1987).
- (4) **Pichon-Rivière, E.** El Proceso Grupal. Del Psicoanálisis a la Psicología Social I. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1995.
- (5) **Zito Lema, V.** Conversaciones con Enrique Pichon-Rivière. Sobre el arte y la locura. Buenos Aires: Timerman Editores, 1976.
- (6) **Pichon-Rivière, E.** El Proceso Grupal. Del Psicoanálisis a la Psicología Social I. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1995 / La psiquiatría. Una nueva problemática. Del Psicoanálisis a la Psicología Social II. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1983. / El Proceso Creador. Del Psicoanálisis a la Psicología Social III. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1982.
- (7) **Lander, S.** En argentinsk operativ gruppansats. Enrique Pichon-Rivières tankevärld, Ana Quiroga och det pichonska begreppet "operativ grupp". Uppsats på legitimeringsgrundande psykoterapiutbildning med gruppanalytisk inriktning, Psykoterapisällskapet, Stockholm, 2003.
- (8) **Pichon-Rivière, E.** Diccionario de términos y conceptos de psicología y psicología social. Buenos Aires: Ediciones Nueva Visión, 1995.
- (9) **Manero Brito, R.** Las "locuras" de Pichon-Rivière. (Pichon-Rivières 'egensinnigheter') Internet: *Biblioteca Grupal.* (Internetadress www.campogrupal.com)
- (10) **Pavlovsky, E. & De Brasi, J. C.** (Antologi) Lo grupal. Devenires. (Ana Fernández: *El dispositivo grupal.* Gruppansatsordningen). Historias. Buenos Aires: Galerna – Búsqueda de Ayllu, 2000.
- (11) **Kesselman, H.** La psicoterapia operativa I. Crónicas de un psicoargonauta. Buenos Aires: Editorial Lumen-Humanitas, 1998.
- (12) **Hermosilla Ríos, J.:** Lenguaje y emociones. 3o Encuentro sobre Ámbitos de intervención en grupo operativo, Santiago Chile, 1997.
- (13) **Group Analysis. Ben Rippa/Bella Rippa:** Group Analysis and Pichon Rivière's Grupos Operativos, 1989; 22; 397.
- (14) **Matrix. Sören Lander:** En lång sydamerikansk resa i tid och rum ... till den anglosaxiska (och europeiska) världen. Introduktion av en "ny" psykoanalytiskt orienterad grupptradition mot bakgrund av en nyutkommen bok. 2005; 1, s. 65-86.
- (15) **Fabris, F. A.:** Pichon-Rivière, un viajero de mil mundos. Génesis e irrupción de

un pensamiento nuevo. Buenos Aires: Editorial Polemos, 2007

(16) **Jasiner, G., Woronowski, M.:** Para pensar a Pichon. Buenos Aires: Lugar Editorial, 1996.

(17) **Division of Psychoanalysis** (Division 39) American Psychological Association. http://division39.org/pub_reviews_detail.php?book_id=64.

(18) **Group Analysis. Juan Campos-Avillar and Andrew Powell:** Some Afterthoughts to the Copenhagen Meeting, 1981; 14; 4.

(19) **Foulkes S. H.:** Introducción a la Psicoterapia Grupoanalítica. Introducción a la primera edición castellana de las obras completas de S. H. Foulkes por Juan Campos Avillar. El desarrollo del grupoanálisis en los países de habla hispana. Barcelona. Gaop Press, 2007.

(20) **Campos Avillar, J.:** Una historia de la AIPG: hechos y hallazgos. <http://www.grupoanalisis.org/historia/ing/00-2.shtml>

(21) **Caparrós, Nicolas (red):** Psicología Dinámica Grupal. Antologi. (*Coloquio*. Dialog). Madrid: Editorial Fundamentos, 1980.

(22) **Group Analysis. Hernán Kesselman:** Dramatic multiplication: Training workshops for group conductors. 1987; 20; 215.

(23) **Foulkes, S. H.:** Gruppanalytisk psykoterapi. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB, 1979.

(24) **Samtal** mellan Sören Lander och Angel Fiasché 26 maj 1997. (Opublicerat)

(25) **Armando Bauleo:** Inledningsanförande. Från Madridkongressen 2006. www.pichon.se och www.area3.org.es/htmlsite/area3.asp

(26) **Ana Quiroga:** Introduktion till seminarium rörande Enrique Pichon-Rivières teori om den enda sjukdomen (TES). www.pichon.se

Senast uppdaterad 090517